Anasamus/Ansamus/Ἄσημοῦς/ Ἀσήμος
(античните селищни и фортификационни останки край устието на р. Осъм)

Сергей Торбатов [a]

[a] *Секция за антична археология, Национален археологически институт с музей – Българска академия на науките, Съборна 2, София 1000; torbatov@abv.bg*

Anasamus/Ansamus/Ἄσημοῦς/ Ἀσήμος
(the Roman, Late Roman and Early Byzantine settlement and fortification remains near the Osam River's mouth)

Sergey Torbatov [a]

[a] *Department of Classical Archaeology, National Institute of Archaeology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str, 1000 Sofia, Bulgaria; torbatov@abv.bg*

ABSTRACT

The first part of the paper discusses the written evidence about the Roman road station *Anasamus*, the Late Roman military fort *Ansamus*, and the Early Byzantine fortified settlement and later city *Ἄσημοῦς/Ἀσήμος*. All these toponyms refer to one and the same site, depicting its development and functional transformations through the ages. The second part presents a critical analysis of the opinions expressed so far about the exact location of the site. The conclusion is that the site had always been situated in the village land of Cherkovitsa, in the immediate vicinity of the Osam River' mouth; on the left bank in the earlier period, and on the right bank during the Late Antiquity. The third part is a synthesis on the Early Roman *Anasamus* (a military camp, civil settlement and road station), based on the available archaeological and epigraphic information as well as personal ground surveys and reinterpretation of the evidence. The last part of the paper comments the remains of the Late Roman and Early Byzantine *Ansamus/Ἄσημοῦς/Ἀσήμος*, convincingly identified with the so-called "Osamsko kale" (Osam Fortress).

KEYWORDS

Roman period, Late Roman period, Early Byzantine period, Danube Limes, forticications, roads, milites praeventores, ala Scubulorum, ala Bosporanorum

Писмените извори

Името *Asamus* се появява за пръв път в античната писмена традиция в енциклопедическия труд на Плиний Стари *Naturalis Historia*, съставен около 77 г. сл. Хр. С него там е отбелязана една от „прочутите реки" в провинция Мизия, които извират от планината Хемус: „*ex Haemo Utus, **Asamus**, Ieterus*" (Plin. Nat. Hist. III, 26, 149 – ed. Mayhoff). Реката единодушно се отъждествява от досегашните изследвачи със съвременния десен дунавски приток Осъм, а името се счита от мнозинството от тях за тра-

Обр. 1. Фрагмент от Tabula Peutingeriana, изобразяващ местоположението на пътната станция Anasamus

Fig. 1. A fragment of Tabula Peutingeriana depicting the location of the road station Anasamus

кийско, произхождащо от „камък/каменен"[1].

Асамус – на латински или в старогръцка транскрипция, в различни морфологични вариации и падежни форми, е многократно засвидетелстван и в други извори от римската епоха и късната античност, но вече не като хидроним, а като топоним.

За хронологически най-ранно трябва да се счита споменаването в *Tabula Peutingeriana*, където по трасето на римския крайдунавски път в участъка между Утус и Секуриска е означена пътната станция[2] ***Anasamo*** (*abl. sing.*; *nom.* ***Anasamus***) (Tab. Peut. Segm. VIII, 1) (обр. 1).

Според В. Томашек, топонимът *Anasamus* е образуван от хидронима *Asamus*, с представка *an-* („на") (Tomaschek 1894, 2064; 1896, 1515). Сред всички следващи изследвачи единствено Д. Дечев оспорва предложеното тълкувание. С мотива, че „*в тракийски понякога се вмъква* ***n*** *пред* ***s***", той отстоява виждането, че „*Ansamus/Ansamos ... представя същински вариант на Asamus, а Anasamo (в номинатив Anasamus) – погрешно*

1 По последния въпрос е натрупана значителна по обем научна книжнина, но тя няма пряко отношение към проблемите, подлежащи на разглеждане в настоящата работа. Последното изследване, включващо обзор на всички изказани по-рано мнения и подробна библиографска справка, е на С. Янакиева: Янакиева 2009, 40-41.

2 В римските итинерарии, към които принадлежи и *Tabula Peutingeriana*, са обозначени **пътни станции**, а не **крепости**. Съществуването в непосредствена близост на пътна станция и военен лагер или укрепление с военно-полицейски функции е често срещано явление, но в никакъв случай не и правило. Освен това, в много от случаите хронологията на пътните станции и укрепените обекти край тях не съвпада или се припокрива само отчасти. За съжаление, масова практика в досегашните изследвания е при опитите за локализиране на споменатите в итинерариите обекти да се визират изключително места с фортификационни останки.

предаване на тоя вариант". Дечев приема за абсолютно правило „*тракийските кастели, разположени при устието на някоя река,* [да] *се назовават с нейното невидоизменено име*", потвърждение на което той открива и в по-сетнешните варианти на селищното име, засвидетелствани у Приск и Теофилакт Симоката[3] (Дечев 1954, 277; Detschew 1957, 30). Тезата на Дечев обаче не се радва на популярност, тъй като формирането на топоними с предлозите *an*, *ad* и *sub*, понякога употребявани и като представки, е изключително разпространена практика през античната епоха (вж. напр. Георгиев 1977, 39, 64), особено често прилагана при наименуването на пътни станции и засвидетелствана с множество примери в римските итинерарии.

Независимо от сравнително късната дата на античната карта[4], от която произхожда достигналият до нас средновековен препис, известен като *Tabula Peutingeriana*[5], съдържащата се в нея информация за пътната система на територията на съвременна България и в североизточните предели на Балканите със сигурност предхожда административните реформи на император Диоклециан и неговите колеги от Първата тетрархия и се отнася към епохата на Принципата (Торбатов 2002, 41-43; 2004a, 84)[6]. Като се има предвид реконструираната в хода на досегашните изследвания стема на паметника (вж. напр.: Weber 1976, 20-23; Подосинов 2002, 292-296), тази информация следва да се приеме за възхождаща към предшественика на последната редакция от времето на император Теодосий II – т. нар. *Пътна карта A*, създадена в началото на III в. сл. Хр., в годините на управлението на Септимий Север и Каракала.

Много близки по съдържание са и сведенията за долнодунавския регион в „Космография"-та на Анонимния автор от Равена, макар да става дума за съчинение, компилирано значително по-късно – едва около 700 г. сл. Хр. Въпросът за изворите на този географски компендиум и начина на тяхната употреба е многократно коментиран в научната книжнина[7]. Достатъчно е да се отбележи, че според съвременното състояние на проучванията, за основа на „Космография"-та се приема карта, твърде сходна на *Tabula Peutingeriana*, но много по-точна и по-пълна от нея. Като се има предвид, че изложението за тук занимаващия ни регион е строго подчинено на административната уредба на Римската империя от епохата на Принципата, то и датировката на представената информация едва ли може да се отнесе по-късно от 60-те/70-те години на III в. (Торбатов 2002, 43-44; 2004a, 85).

---

3 Тези сведения ще бъдат подробно коментирани в текста по-долу.

4 Изказаните досега мнение по този въпрос са посочени във: Fodorean 2014, 216-218.

5 Придържам се към солидно аргументираната от Е. Вебер още в 1976 г. (Weber 1976, 11-23) и отстоявана в редица следващи негови публикации теза (последно: Weber 2012a, 209-216), според която въпросната карта датира от управлението на император Теодосий II, може би точно от 435 г.

6 Решително не споделям модерната и „революционна" теория на Р. Талбърт (Talbert 2010, 108-117, 133-157), подлагаща под съмнение практическата стойност на оригинала на *Tabula Peutingeriana* и разглеждаща го като продукт на идеологическата пропаганда, създаден около 300 г. сл. Хр. и предназначен да краси апсидата на някоя от късноримските императорски аули от времето на Първата тетрархия. Към скепсиса и критичните бележки, отбелязани в редица отзиви и рецензии за това съчинение (Fodorean 2011, 9-19; Weber 2012a, 209-216; 2012b, 363-369; Burri 2012; Eckerman 2012, 282-284), във връзка с конкретно занимаващия ни тук крайдунавски римски път бих искал да добавя още, че ако оригиналът действително датираше от ок. 300 г., съвсем необяснимо е отсъствието в него на значими обекти като *Cebrus* и *Variana*, лично посетени от император Диоклециан при пътуването му от Сингидунум за Никомедия през 294 г. (Cod. Iust. II, 4, 30; VIII, 37, 9 – ed. Krueger), както и присъствието на такива като *Camistrum* (между Горни Цибър и Козлодуй) и *Nigriniana* (край Долно Ряхово), които по това време просто вече не са съществували.

7 Подробен обзор на дискусията в: Подосинов 2002, 161-168.

При изброяването на „градовете"[8] в провинциите Долна и Горна Мизия, движейки се нагоре по течението на р. Дунав, Анонимният автор от Равена отбелязва и ***Ansamon***, поставен от него между *Securisca* и *Bion* (Rav. Anonym. Cosmogr. IV, 7 (p. 189_{14}) – ed. Pinder – Parthey). За свой единствен писмен извор за целия раздел авторът изрично посочва „гръцкия учен Ливаний" – енигматична личност, само предположително отъждествявана с късноримския ритор Либаний, живял и творил през IV в. Не буди никакво съмнение обаче, че използваният оригинал действително е бил написан на гръцки език, а Равенският космограф съвсем механично е превел на латински изброените там топоними (Dillemann 1997, 47, 113-114; Talbert 2010, 164). По всяка вероятност иде реч за писмен текст, съставен въз основа на римска пътна карта, което съвсем задоволително обяснява масово срещаното окончание *–on*, съответстващо на *-ον* при предаване на гръцки на латинския *abl. sing.*, както и често срещаните неправилни преводи на буквите *β* и *ρ*, довели до изопачаване до неузнаваемост на имената на редица иначе добре познати селищни обекти (Olteanu 2014). Следователно, в номинатив интересуващият ни топоним е гласял ***Ansamus***, което може да се разглежда като коруптивна форма от *Anasamus*, но с не по-малко основание и като по-късен етап в еволюцията на селищното име, дължащ се на лингвистичното явление синкопа (изпадане на гласна или група звуци между две съгласни) (Георгиев 1977, 177).

Следващото в хронологически порядък известие се открива в *Notitia Dignitatum*. В раздела, посветен на военния контингент, подчинен на дукса на провинция Втора Мизия, се споменава ***Ansamo*** (*abl. sing.*; *nom.* ***Ansamus***) като място на лагеруване на войсковата единица *milites praeventores* (Not. Dign. Or. XL, 19 – ed. Seeck).

Според анализа на главата за Втора Мизия от *Pars Orientis* на *Notitia Dignitatum*, тя е била окончателно редактирана около 394-395 г.[9], но реално отразява състава и дислокацията на граничните войски там към 378 г. сл. Хр. (Zahariade 1988, 181-185). Регистрираният в документа модел на разделение на настанените в провинцията легиони на по две части, отговарящи за стриктно обособени в географски аспект участъци от дунавската граница[10], се приема за едно от нововъведенията, характеризиращи военните реформи на Константин I след 324 г. (Zahariade 1988, 73-75, 183; 2006, 169), но много е вероятно тази практика да датира от по-рано – още от съвместното управление на Константин I и Лициний (Sarnowski 1985, 126; 1991, 22).

Подразделенията от типа *milites* са воински формации, изградени по нов образец. За създател на първите от тях с основание се счита Константин I (Nischer 1923, 29; Zahariade 1988, 87). Наименованията им са изведени от имена на императори-основатели, провинции, гарнизони или специално предназначение (*nauclarii*, *superventores*, *exploratores*, *praeventores* и т. н.). В организационно отношение те се числят към лека-

8 Всички селищни форми, споменати в съчинението, са без изключение означени като *civitates*.

9 Счита се, че именно тогава, около 394-395 г., е било компилирано ядрото на документа. В него са внасяни поправки в 401 и 406-408 г., а окончателната редакция датира от периода 425-429 г. (Neira Faleiro 2005, 42). Изказани са и други мнения, съгласно които предварителната подготовка приключва в 392-394 г., а последните добавки и завършването се отнасят към 416, 419 или 423-425 г. (вж. обзорен коментар в: Мехамедиев 2013, 285, бел. 17).

10 В случая с провинция Втора Мизия – *pedatura superior* и *pedatura inferior*. За смисъла на тези понятия и местоположението на двете *pedaturae* вж.: Торбатов 1991, 230-231.

та пехота[11] в състава на граничните войски, т. нар. *ripenses/riparienses*[12]. Генезисът на *milites* не е напълно изяснен. Отчитайки сходството им с помощните пехотни части от епохата на Принципата (*cohortes* и особено *numeri*), обикновено се допуска, че те са образувани именно от тях, чрез някакъв вид реорганизация (Grosse 1920, 29, 40, 54; Nischer 1923, 29; Várady 1961, 272-273; Zahariade 2006, 172-175). Не трябва обаче да се изключва възможността някои, напр. тези с по-особено предназначение, да водят началото си от системно извежданите от състава на легионите в годините на Първата тетрархия и през следващите едно-две десетилетия т. нар. „тесни специалисти", мнозинството от които придобиват статут на самостоятелни тактически единици в реформираната и окончателно институциализирана при Константин I имперска полева армия (*comitatenses*). *Milites* са напълно равнопоставени с новите формирования от същия профил – *auxilia* и *auxiliares*, като по ранг всички те превъзхождат граничните легиони. Според данните в *Notitia Dignitatum*, през IV в. пехотните части от тези три типа, чието ясно разграничаване е невъзможно, напълно изземват функциите на някогашните *cohortes* и *numeri* по охрана и отбрана на дунавската граница в долнодунавските провинции на Римската империя (Not. Dign. Or. XXXIX, 19-27; XL, 18-28; XLI, 20-28; XLII, 22-29 – ed. Seeck).

Въпросът за числения състав на новите гранични пехотни единици е предмет на разгорещена научна дискусия, продължаваща повече от век. В основополагащите публикации по темата се поддържа тезата, че нормалната за епохата на Принципата численост на помощните части от около 500 души се запазва и през късноримския период, макар понякога и с уговорки, че става дума за номинални предписания, чувствително разминаващи се с действителното положение на нещата (Mommsen 1889, 255; Grosse 1920, 42; Nischer 1923, 30). Няколко десетилетия по-късно това становище беше оспорено, като за много по-приемливи и вероятни бяха предложени количествени показатели от около 300 души (Várady 1961, 360, 367). Анализът на данните от новооткрити папирологични документи и съпоставката им с археологическите реалности обаче даде основание в по-ново време да се твърди за драстично намаляване на числеността на традиционните римски помощни части още във времето на император Диоклециан (Duncan-Jones 1978, 541-560; 1990, 105-117, 214-219). Това не се приема еднозначно от съвременните изследвачи. Мнозина от тях остават привърженици на формулираната още от Т. Момзен теза, оспорвайки[13] или не представената аргумен-

---

11 Преводът на *milites praeventores* като „войници лека кавалерия" в том 1 на поредицата „Латински извори за българската история" (Дуйчев и др. 1958, 244) е съвсем погрешен.

12 В научната книжнина граничните войски в Римската империя след военните реформи на Диоклециан и Константин I масово и безразборно се назовават *limitanei*. Този термин обаче се появява за пръв път в писмените извори от това време едва в закон на император Юлиан II от 21 декември 363 г. (Cod. Theod. XII, 1, 56 – ed. Mommsen – Meyer) и употребата му за периода преди тази дата е не само анахронизъм, но и погрешно. Изследванията по темата убедително свидетелстват, че до 365 г. граничните войски са били изцяло на държавна издръжка, а що се отнася до разположените по дунавския бряг *ripenses*, сред тях не се откриват определящи за системата *limitanei* признаци (водеща роля на военно-държавното земевладение) чак до катастрофата при Хадрианопол през 378 г. (Глушанин 1985, 199-203; Банников 2008, 277-286). От това следва, че данните в *Notitia Dignitatum* за долнодунавските провинции се отнасят за съвсем реални, същински военни части, а не за воини-земеделци със съмнителни професионални качества. Подобни мисли са изказани и за граничните войски в източните провинции на Римската империя, вж.: Isaac 1990, 208-209.

13 Изтъкнатият от Х. Елтън контрааргумент, че „*there were many more bases than units and outposting to several locations was common*" (Elton 2007, 285), е неадекватен по отношение на дунавската граница на провинция Втора Мизия, на която е бил разположен занимаващия ни лагер на *milites praeventores*. Тук,

тация (Zuckerman 1988, 279-287; Treadgold 1995, 87-89; Coello 1996, 37-42; Иванов 1999, 117-118; Southern 2006, 248; Elton 2007, 280; Мехамедиев 2012, 24), но други демонстрират подчертан скептицизъм относно действителния боен ефектив на реформираните и новосъздадени късноримски помощни войскови подразделения от „стационарен" тип (Isaac 1990, 169; Richardot 1998, 418; Tomlin 2000, 170-173; Goldsworthy 2003, 203-206; Le Bohec 2010, 81-94), като за най-правдоподобни се сочат числени стойности от порядъка 300-350 (съответно за пехотни и кавалерийски части) (Nicasie 1998, 67-74), 200-300 (Mattingly 2006, 239), от 50 до 200 (Goldsworthy 2009, 208-209) или не повече от 150 души (Банников 2006, 250).

Настанените в Ансамус *milites praeventores* са единствената военна част от този тип, регистрирана в *Notitia Dignitatum*. Съдейки по името (от *praevenio* – „изпреварвам"), очевидно става дума за отряд от войници, специално подготвени за осъществяване на активна отбрана на поверения граничен сектор, включваща изненадващи акции, може би дори и отвъд имперската граница[14]. *Praeventores*, както и сходните им *superventores* (Not. Dign. Or. XXXIX, 21; Oc. XXXVII, 18 – ed. Seeck), се разглеждат като отличаващи се с висока мобилност гранични части[15], нарочно създадени за ефективно противодействие на малочислен и леко въоръжен противник, избягващ редовно сражение (Richardot 1998, 242-244).

Типологическата същност на *Ansamus* не е отбелязана в *Notitia Dignitatum*, но като се имат предвид несъмнената му принадлежност към фортификационната инфраструктура с военно предназначение и състава на неговия гарнизон, той следва уверено да се отъждестви с *castellum* (Торбатов 2000a, 12-15; Торбатов 2004b, 34-35).

Катастрофалното поражение на римската армия при Хадрианопол в 378 г. и последвалата военно-политическа анархия, придружена с мощни варварски нашествия, довеждат до рухване на изобразения в *Notitia Dignitatum* късноримски модел на военна организация в долнодунавските провинции най-късно към началото на V в. Паралелно се развива процес на постепенна трансформация на бившите военни лагери в укрепени селища (Торбатов 2002, 402, 423). Този процес обаче не протича навсякъде с еднакъв интензитет и в него се наблюдават редица локални специфики. Красноречиво свидетелство за това е точно датираният в 447 г. пространен екскурс на Приск Панийски за наследника на някогашния кастел *Ansamus*, запазен в един от достигналите до нас фрагменти от неговото историческо съчинение[16] (Prisc. Fragm. p. 284_{6-32}-285_{1-29} – ed. Dindorf).

по протежението на речния бряг, в *Notitia Dignitatum* са отбелязани общо 17 базови лагера на различни военни части, а общият брой на идентифицираните на терена укрепления със сигурна или предположителна датировка в късноримския период и размери, позволяващи отъждествяването им с военни лагери от това време, не надхвърля 20.

14 А не само „*да предупреждават за нападения*", както предполагаше някога В. Бешевлиев (Бешевлиев 1955, 286).

15 В състава на *comitatenses* също е имало части с подобни имена. В *Notitia Dignitatum* е отбелязана само една такава – *Superventores*, вероятно *auxilium* (Not. Dign. Oc. V, 120 – ed. Seeck). Амиан Марцелин обаче привежда имената на още две – *Superventores* и *Praeventores*, изрично определени като *legiones*, които участвали в защитата на Амида през 359 г. под командването на комеса Елиан (Amm. Marc. Res gestae. XVIII, 9, 3 – ed. Gardthausen). В иначе съвсем краткия текст е намерило място важно споменаване за тактическото използване на двата легиона при отбрана на Сингара в миналото (вероятно в 344 г.), а именно – за успешно осъществен внезапен нощен рейд в стана на обсаждащите града перси. Подобни ще да са били и функциите на граничните части от типа *praeventores* и *superventores*.

16 Наименованието на това съчинение на Приск не е известно (вж.: Гиндин, Литаврин 1994, 81-83).

Ἄσημοῦς е представен като „*яка крепост* (*φρούριον καρτερόν*), *която отстои немного далеч от Илирия и се намира в областта Тракия*"[17]. Във времена, когато суверенитетът на Римската империя над долнодунавските земи е бил силно разклатен от непрестанни хунски набези, жителите на Асемус проявяват неподозирано висок дух и завидни военни умения, благодарение на което не само отблъскват вражеска обсада, но си позволяват да предявяват условия на самия Атила. „*Те се защищавали не от стените, но водели сражения извън крепостния окоп срещу безбройна войска и пълководци, които имали голяма слава всред скитите. Поради това хуните се отчаяли и се оттеглили от крепостта. А жителите на крепостта предприемали набези и стигали надалече от своите укрепления, когато съгледвачите им съобщавали, че минавали врагове, натоварени с ромейска плячка. Те ги нападали неочаквано и им отнимали плячката. Въпреки че били по-малобройни в сравнение с неприятелите, те ги надвишавали по смелост и мощ*". Никъде в текста не се споменава за присъствие в Асемус на редовен военен контингент. Всички успехи Приск приписва на „жителите" на крепостта (*οἱ ἐνοικοῦντες*), обикновено наричани от него „асемусци" (*οἱ Ἀσημούντιοι*). Още Г. Дестунис обаче обръща внимание, че описаният начин на водене на бойни действия от страна на „асемусците" перфектно обяснява самия смисъл на термина *milites praeventores* (Дестунис 1861, 27, отм. 25). От казаното дотук може да се заключи, че, макар към средата на V в. Асемус да загубил облика на военен лагер[18], в него по това време изглежда все още пребивавали добре подготвени и умело командвани професионални войници с идентичен или много близък профил до този на гарнизона на Ансамус през IV в.

Селището се появява отново в писмените извори век и половина по-късно, в контекста на епичните борби на Византия за овладяване на критичната ситуация по Долни Дунав през последните години от управлението на император Маврикий. Известията са две на брой и се съдържат в едно и също съчинение – „Истории"-те на Теофилакт Симоката, но като се изключи местоположението на обекта (в рамките на еднодневен преход на запад от [Се]куриска), конкретните сведения чувствително се разминават.

По време на похода през 594 г.[19], придвижвайки се по десния бряг на Дунав, нагоре по течението на реката, полевата армия под командването на стратега Петър се установява временно на стан *ἐν **Ἀσήμῳ*** (*dat. sing.*; *nom. **Ἄσημος**/**Ἄσημον***) (Theoph. Sim. Hist. VII, 3, 1 – ed. de Boor), който многократно е отбелязан по-нататък в текста от същата глава като „град" в различни терминологични вариации – *πόλις*, *ἄστυ*, *πόλισμα* (Theoph. Sim. Hist. VII, 3, 1-10 – ed. de Boor). В „Пътеводител"-я на Хиерокъл – документ с официален характер от самото начало на управлението на император Юстиниан I (Бородин 1984, 464; Salway 2012, 228-229), *Ἄσήμος*/*Ἄσήμον* не фигурира сред градовете на провинция [Втора] Мизия (Hier. Synecd. 636, 1-8 – ed. Parthey). Възможно е това да се дължи на относителна старост на използваните от автора извори[20], но не

---

17 Авторът има предвид префектурата Илирик и диоцеза Тракия. Приведените в настоящия параграф преводи са според том 1 на поредицата „Гръцки извори за българската история" (Бешевлиев 1954, 95-97).

18 Приск съобщава за младежи измежду обитателите, които пасели стада пред крепостта (Prisc. Fragm. p. 285_{13-15} – ed. Dindorf).

19 Привеждам датировката, мотивирана и използвана в изследванията на П. Шрайнер, М. Уитби и В. Пол (Schreiner 1986, 32-33; Whitby 1988, 158-161; Pohl 1988, 135-143).

20 Допуска се, че в основата на съчинението на Хиерокъл вероятно стои подобен наръчник от времето на Теодосий II или Маркиан, което обяснява липсата на градове, създадени след тази дата (Ram-

по-малко вероятно е селището да е придобило градски статут по-късно. В текста на Теофилакт изрично се казва, че във времето на описваните събития в *Ἀσήμος/Ἄσημον* се съхранявала наредба (*νόμος*) на император Юстин, „*която дарявала на града правото да има постоянно тази* [в смисъл на „своя собствена" – б.м. С.Т.] *въоръжена стража*"[21] (Theoph. Sim. Hist. VII, 3, 4-5 – ed. de Boor). Въпросният *νόμος* съвсем уверено според мен следва да се отъждестви с познатия от предходните столетия *lex civitatis* – законодателен акт, уреждащ въпросите около административното самоуправление на един новооснован град. Сигурно е също така, че това е станало във времето на император Юстин, но, за съжаление, авторът не е пояснил кого от двамата съименници визира. Според П. Мутафчиев това е Юстин II (Мутафчиев 1927, 112), но по-правдоподобно изглежда мнението, че става дума за Юстин I (Schreiner 1986, 29), тъй като Теофилакт не само неизменно нарича Юстин II „младши" (*ὁ νεώτερος*, *ὁ νέος*) (Литаврин 1995, 58), но и специално пояснява, че „*в този град доста отдавна била съставена местна войска*". Така или иначе, в края на VI в. *Ἀσήμος/Ἄσήμον* е бил истински град от късноантичен тип, начело на чието управление очевидно е стоял местният епископ[22], който по всяка вероятност командвал и градския гарнизон (Велков 1959, 221; Schreiner 1986, 29 Anm. 28). Описаният в коментираната глава епизод, свързан с категоричния отказ да бъдат предадени местните войници на стратега Петър (който е и брат на самия император!), последвалите сблъсъци и изгонването от града на пратениците на стратега, справедливо се разглежда като една от последните прояви на гражданско съзнание и самочувствие от античен тип (Schreiner 1986, 29 и пос. лит.)[23].

В следващата книга на съчинението си Теофилакт Симоката отново споменава същия селищен център, но съвсем накратко и твърде неясно. Описвайки марша на войската под началството пак на пълководеца Петър от Паластолон към [Се]куриска в 602 г., той се ограничава със съобщението, че тя преминала край *τὰ* ***Ἄσημα*** (*acc. pl.*; *nom. sing.* ***Ἄσημον***), „което е крепост" (*φρούριον δὲ τοῦτο*) (Theoph. Sim. Hist. VIII, 6, 7 – ed. de Boor). Смущаващите различия в предаването на името, както и в определянето на същностната характеристика на селищния обект, могат да се дължат на използването от автора на различни източници на информация за събитията през 594 и 602 г.[24] Не трябва обаче да се изключва и възможността към 602 г. градът вече да е бил в значителен упадък и в процес на постепенно обезлюдяване. Във всеки случай, това е най-късното известие за него, след което той завинаги изчезва от писмените извори. Остава обаче реката, на чийто бряг селището възникнало в далечното минало.

say 1931, 27-32; Jones 1998, 502-509).

21 Преводите са според том 2 на поредицата „**Гръцки извори за българската история" (Дуйчев** и др. 1958, 333-334).

22 Епископската катедра в *Ἀσήμος/Ἄσήμον* е засвидетелствана само у Теофилакт Симоката. Нейното отсъствие в „Епархийските списъци" може лесно да се обясни с факта, че най-старият от запазените списъци (т. нар. *Notitia Epiphanii* или *Notitia Pseudoepiphanii*) датира от времето на император Ираклий (Darrouzès 1981, 3-9, 203-213 – Notitia 1), а, както ще стане ясно от текста по-долу, тогава градът, явяващ се някога епископско седалище, вероятно просто вече не е съществувал.

23 Съвсем необяснимо е при наличието на такива факти твърдението на А. Поултър, че „*by the sixth century, it is doubtful if the urban population remembered or even understood the concept of urban self-government which had proved so attractive to the cities of the Early Empire*" (Poulter 1992, 132).

24 Това добре се съгласува с отхвърляната в по-ново време теза на О. Фее, че използваният от автора основен източник за войната на Балканите, който е имал характер на дневник на бойните действия или рапорт, е завършвал в 598/599 г. (Veh 1957, 14-15). На структурата и изворите за съчинението на Теофилакт Симоката са посветени редица специализирани изследвания. Дискусията е представена достатъчно подробно в: Литаврин 1995, 10-13.

Четири века по-късно нейното име отново се появява в хрониките на Георги Кедрин и Йоан Скилица във връзка със събития от 1048 г., но вече в славянизираната форма *Ὄσμον*, свидетелстваща за настъпилите към това време коренни промени в етническата ситуация по Долни Дунав (Ioan. Scyl. Syn. Hist. p. 461_{36} – ed. Thurn; Georg. Ced. Syn. Hist. p. 589_{22} – ed. Bekker).

Проблемите на локализацията

С известни нюанси, огромното мнозинство от досегашните изследвачи възприемат разгледаните по-горе писмени свидетелства като отнасящи се до един и същ селищен обект[25] с вековна история, претърпял поредица от функционално-типологически метаморфози през времето на своето съществуване. Мненията им за неговото местоположение обаче чувствително се разминават, макар самото име и безспорната принадлежност на обекта към инфраструктурата на долнодунавския лимес (и като пътна станция, и като крепост) недвусмислено да подсказват, че локализацията му трябва да се търси в района на устието на р. Осъм.

Първите предположения са направени по логически път, без никакви теренни податки, само въз основа са съдържащите се в изворите указания. Така например Е. Бьокинг, коментирайки сведенията в *Notitia Dignitatum*, отъждествява споменатия там кастел с пътната станция от *Tabula Peutingeriana* и града у Теофилакт Симоката и го поставя при устието на р. Осъм, близо до съвременния град Никопол (Böcking 1839, 461). Подобно мнение застъпва и Г. Дестунис в бележките си към текста на Приск (Дестунис 1861, 27, отм. 24). Предложената локализация престава да бъде чисто умозрителна конструкция през 1867 г., когато Г. Лежан открива за науката *Ossemkaleci* – антична крепост на 3 км западно от Никопол, разположена върху възвишение над десния бряг на р. Осъм, в непосредствена близост до вливането ѝ в Дунава. Прочутият френски пътешественик убедено я отъждествява с Асемус на Приск – „яката крепост", отблъснала хуните на самия Атила (Lejean 1873, 116) (обр. 2).

Постулираната от Е. Бьокинг и теренно прецизирана от Г. Лежан локализация се приема без резерви от Т. Момзен (CIL III/1, p. 141; CIL III/2, p. 992) и Ф. Каниц (Kanitz 1882, 52), а малко по-късно В. Томашек съдейства за нейното по-широко популяризиране чрез статиите си под рубриките „Anasamus" и „Asamus" в *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft* (Tomaschek 1894, 2064; 1896, 1515).

Още през 1846 г. обаче румънският учен А. Лауриан, отчитайки близостта на Никопол до устието на р. Осъм и впечатлен от видяните в града латински епиграфски паметници, изказва предположението, че тук – в Никопол, следва да се търсят останките на древния Анасамус/Асемус (Лаӷріанӷ 1846, 74, 82). Тезата на А. Лауриан, публикувана на румънски език, при това – на кирилица, остава напълно непозната на тогавашната научна общественост извън пределите на Влашко и Молдова.

Почти шест десетилетия по-късно Б. Дякович самостоятелно достига до същата идея, а именно, че „*римският Asamum*" е Никопол, който „*още в римско време е бил без съмнение една от най-здравите крепости между Видин и Русчук*". „*Същинската римска цитадела*" той отъждествява с все още личащите тогава останки от стари фортификационни градежи на високия скалист хълм над западната част на града (Дякович 1904,

25 Единствено А. Йосифов-Бохачек счита „*Anosamus*" (sic!) и „*Ulpia Asemus*" (sic!) за две различни селища (Йосифов-Бохачек 1937, 20).

Обр. 2. Фрагмент от картата на Централна България, изработена от Г. Лежан, на която е означено идентифицираното от автора местоположение на късноантичния Asemus (по Lejean 1873, 127)

Fig. 2. A fragment of the map of Central Bulgaria drawn by G. Lejean, on which the author has depicted the location of the identified by him Late Antique Asemus (after Lejean 1873, 127)

41-42). Това е добре известната Никополска крепост („Калето", „Шишманово кале", „Баш табия кале"), дългогодишните проучвания на която в по-ново време обаче убедително показват, че първото укрепяване на хълма е било предприето не по-рано от XII в. (Аспарухов 2007, 22, 40)[26]. Характерът на археологически установеното обитаване на терена през предходните исторически епохи не е сигурно изяснен, поради значителните нарушения на културните напластявания[27]. Допуска се, че през ранно- и късножелязната епоха тук се е развило тракийско селище, което просъществувало и през първата половина на I в. сл. Хр. (Ковачева 2004, 24-26; Аспарухов 2007, 15-17, 32), но, предвид отсъствието на каквито и да било структури и находки от същински селищен контекст, много по-правдоподобно изглежда мнението, че става дума за малък тракийски култов център с локални функции (ямно светилище), който престава да функционира наскоро след установяването на римска власт в тези земи (Бонев 1999, 7). Находките от римската епоха от територията на Никополската крепост са изключително малобройни и това са, без изключение, сполии, употребени в градежа на средновековните отбранителни съоръжения (Ковачева 2004, 28-29; Аспарухов 2007, 18;

26 В цитираната монография подробно са разгледани и аргументирано отхвърлени изказаните по-рано прибързани или съвсем априорни становища относно стратиграфията, хронологията и архитектурния облик на Никополската крепост (Аспарухов 2007, 5-58). Въпреки това, тезата за вероятно съществуване на римска крепост на хълма Калето все още продължава безкритично да се тиражира в научната книжнина (Dyczek 2008, 62-63; Jilek 2009, 92).

27 Никополската крепост е била непрекъснато използвана по своето пряко предназначение от възникването ѝ до Руско-турската война от 1877-1878 г., като в отделни периоди укрепената ѝ площ е била гъсто застроена. След Освобождението от турско робство върху част от нейните останки е изграден граничен пост, а по-късно – военно поделение с големи казарми. През втората половина на XX в. тук е построено и производствено предприятие.

Ковачева 2008, 11-12). Човешко присъствие на хълма е засвидетелствано отново едва през късната античност, но и от това време няма регистрирани структури, а подемният археологически материал е в незначително количество и включва само керамика и много малко стъкло, без нито една (!) монета. Макар някои изследвачи да тълкуват тези находки като доказателство за установен селищен живот (Ковачева 2004, 30-31; Ковачева 2008, 14), за други присъствието на късноантични материали на това място вероятно се дължи на някакви други причини, все още не намерили задоволително обяснение (Аспарухов 2007, 18-19).

Още Ф. Каниц, описвайки впечатленията си от посещението през 1871 г., специално отбелязва, че подобно на Г. Лежан, не е могъл да открие при самия Никопол мястото на „римска колония", а и липсвала каквато и да било местна устна традиция за съществуването на такава (Kanitz 1882, 52). За многобройните антични паметници (надгробни плочи, части от саркофази, архитектурни детайли, скулптурни изображения), видяни някога в Никопол или отнесени оттук в различни музейни хранилища у нас и в чужбина, многократно в научната книжнина изрично е посочвано или допускано, че те са били пренесени в града в по-ново време от близката и по-далечна околност (CIL III/1, p. 141; Kanitz 1882, 52-53; Шкорпил 1905, 460; Йорданов 1926-1931, 339; Йосифов-Бохачек 1937, 69; Бешевлиев 1952, 37-38). Важно е да се отбележи, че, освен неясната ситуация в чертите на Никополската крепост, археолозите с дългогодишна теренна практика в Никопол са повече от категорични: досега никъде на територията на града не са откривани селищни останки нито от римската епоха, нито от късната античност (Ковачева 2004, 29-30; Аспарухов 2007, 18; Ковачева 2008, 12)[28]. Всичко това напълно обезсмисля локализационната хипотеза на Б. Дякович, а опитите за нейната реанимация в наши дни са съвсем несъстоятелни (Маджаров 2009, 158-160; Madzharov 2012, 25-27), тъй като се основават на източници, некоректно представящи археологическите реалности[29], и абсолютизират разстояние, измерено от погрешна отправна точка[30].

К. Шкорпил е първият проучвател, който, осланяйки се на системни и целенасочени теренни издирвания[31], отъждествява *Anasamus* от *Tabula Peutingeriana* с откритите от него старини на север от с. Черковица, на дунавския бряг, на склона на спускащото се към поляната при устието на р. Осъм възвишение „*Сары-еры или Сарія*" (Шкорпил 1905, 461, 464). Трябва да се има предвид, че по времето, когато К. Шкорпил посещава тези места, селото се е разполагало върху надзаливната тераса на левия бряг на Осъм,

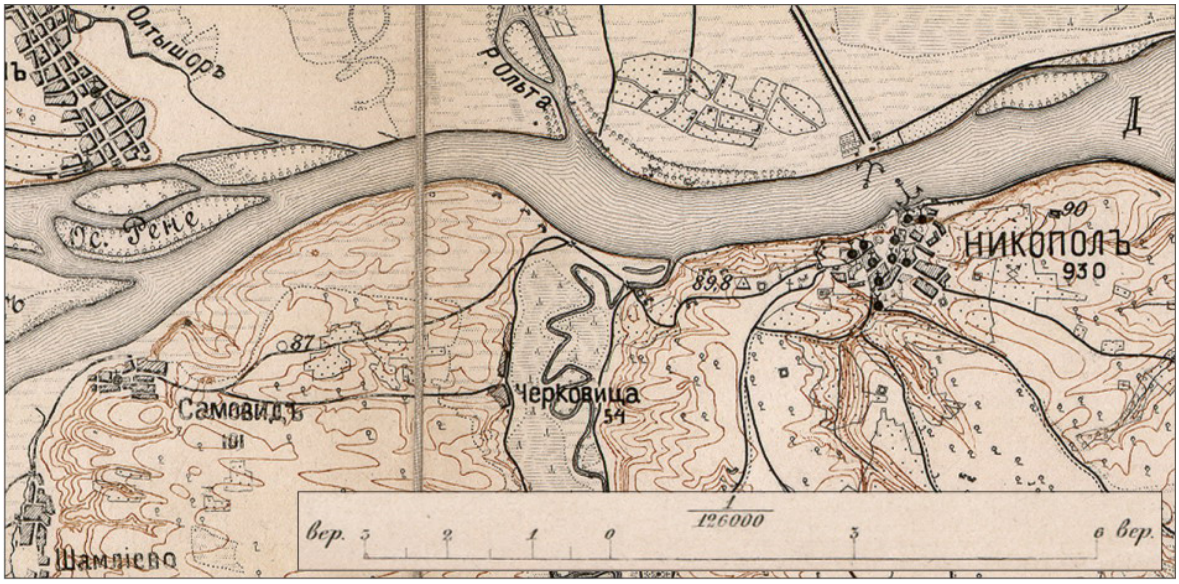
---

28 Тезата на Д. Митова-Джонова за съществуването на античен некропол в северните райони на града (Митова-Джонова 1979, 52 № 299) не се основава на реални факти, а на „*сведения на място*". През изтеклите повече от 35 години от отпечатването на цитираното издание тази информация не получи никакво потвърждение.

29 Меродавни за М. Маджаров по отношение хронологията на Никополската крепост и на „античните старини" в Никопол са две работи на Д. Митова-Джонова (Митова-Джонова 1979, 51-52 № 298; Митова-Джонова 1985, 282-283), в които са развити тези, категорично опровергани от резултатите от последните археологически и исторически проучвания (Грънчаров 2004, 16-19, 28-31, 42-44; Аспарухов 2007, 5-58).

30 М. Маджаров достига до идеята за локализиране на Асамус в северозападните покрайнини на Никопол поради факта, че в *Tabula Peutingeriana* той е отбелязан на разстояние 9 римски мили (≈ 13,3 км) от Утус, което точно отговаря на разстоянието от устието на р. Вит до Никопол (Маджаров 2009, 158, 159; Madzharov 2012, 25-27). Утус обаче не е и никога не е бил разположен на устието на р. Вит, а на цели 3,38 км по права линия в посока юг-югозапад от него!

31 Приема се, че К. Шкорпил е обходил дунавското крайбрежие между устието на р. Цибрица и Силистра в периода 1893-1897 г. (НА-БАН, ф. 165к, оп. 1 – обяснителна записка).

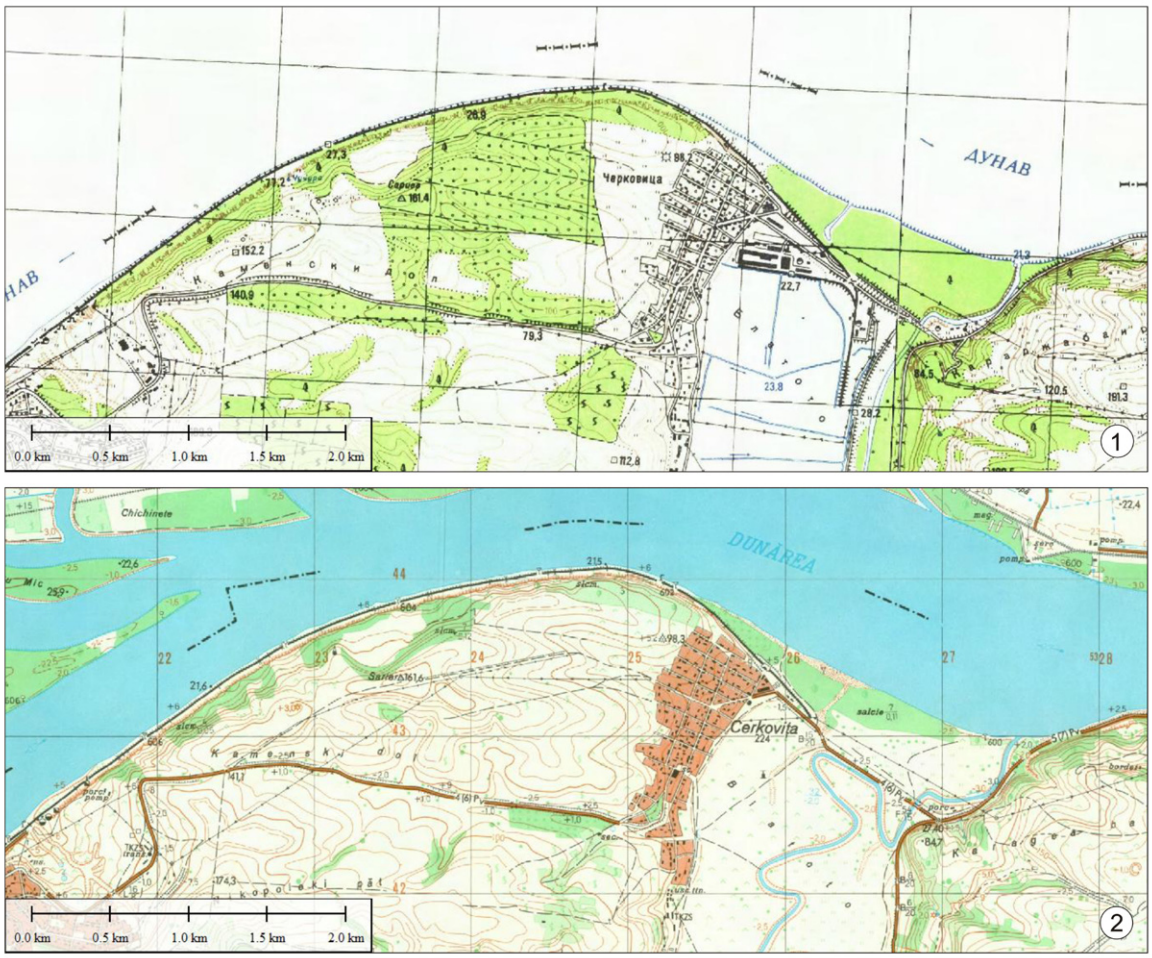
Обр. 3. Местоположението на с. Черковица в края на XIX в. (карта на руския Генерален щаб, издадена след Освободителната война от 1877-1878 г., мащаб 1:126 000)
Fig. 3. The location of Cherkovitsa village in the end of the 19th c. (map of the Russian General Headquarters issued after the Russo-Turkish War of 1877-1878, scale 1:126 000)

на около 2 км южно от сегашното му местоположение (обр. 3). Специално внимание трябва да се обърне и на двата турски топонима, посочени в цитата по-горе според употребената от автора руска транскрипция и ортография. Местността „Саръ-еръ" е означена и върху съвременните топографски карти в мащаб 1:25 000 с името „Сариер"/„Sarier" (обр. 4), което съвсем сигурно се превежда като „жълто място" (тур. *sarı yeri*/*sarı yer*) и напълно съответства на почвено-геологическата характеристика на терена – тънко покритие от ерозирани карбонатни и типични черноземи върху мощен пласт от песъклив льос (Койнов 1965; Филипов, Чешитев 1989). В подобен смисъл – с оглед на физико-географската специфика, трябва да се тълкува и засвидетелстваното от К. Шкорпил вариантно име на местността „Сарія", което е коруптивна форма от „Саръ яр" (тур. *sarı yar*) и се превежда като „жълт стръмен склон"[32]. След изместването на с. Черковица в посока към Дунава в годините след Първата световна война, значителна част от античните останки, все още добре различими на терена в края на XIX в., се оказват включени в дворните парцели на местните жители и са подложени на системно унищожаване.

Въпреки сериозната археологическа обосновка, в продължение на повече от 70 години тезата на К. Шкорпил за локализацията на *Anasamus* не успява да се наложи сред научната общественост[33]. Причината за това се дължи на големия международен авторитет на К. Милер и на невероятния фурор, предизвикан от неговия фундаментален труд за римските итинерарии, отпечатан през 1916 г. (Miller 1916). Въпросното

32 Под това име – „Саръ яр", е позната местността на сегашните жители на съседното с. Сомовит (Костиков 1992, 20). Предаването на топонима от Д. Митова-Джонова под формата „Сарая" е съвсем неправомерно и спекулативно (Митова-Джонова 1979, 66; 1985, 281-282), а опитите на авторката именно чрез него да докаже, че *„тук през средновековието са били запазени над земята и следи от монументално строителство, които турците свързвали с присъщите им сарай"* са, меко казано, несериозни.

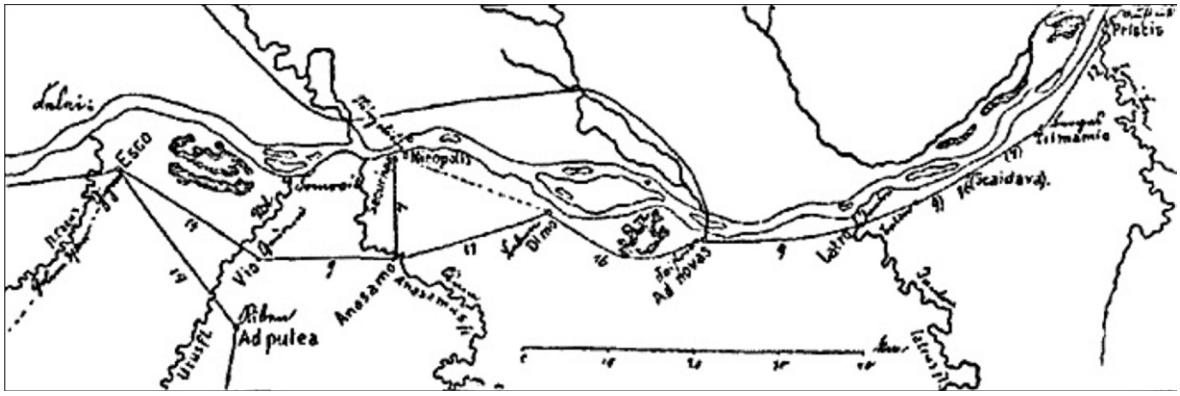
33 За целия този период единствено Я. Тодоров изразява съгласие с мнението на К. Шкорпил (Todorov 1937, 18).

Обр. 4. Село Черковица и неговите околности, изобразени върху съвременни топографски карти в мащаб 1:25 000: 1. Българско издание; 2. Румънско издание
Fig. 4. Cherkovitsa village and its surroundings on modern topographic maps at scale 1:25 000: 1. Bulgarian edition; 2. Romanian edition

съчинение обаче е типичен пример за кабинетна „работа по карта", напълно откъсната от теренните реалности. Освен (част от!) наличните писмени извори, единствен източник на информация за автора е *Corpus Inscriptionum Latinarum*. К. Милер напълно игнорира резултатите от историческите и археологически изследвания и постиженията на съвременната му наука в областта на историческата география. Меродавни за него са само числените стойности, отразени в римските итинерарии. Там, където разстоянията „не излизат", той смело предлага поправки и въвежда конектури в оригиналния текст или, чисто и просто, трасира пътните отсечки така, че да се получат „*annehmbare Zahlen*". Типична илюстрация на този „метод" предлагат пасажите в коментираното съчинение, посветени на участъка от крайдунавския римски път между Утус и Димум (Miller 1916, 496-497, 504) (обр. 5). За К. Милер отсъствието в итинерариите на *Nicopolis ad Istrum*, който според него е безспорно идентичен на сегашния Никопол[34], се явява „*поредно затруднение*". Той допуска, че градът може би не е бил

34 Местоположението на *Nicopolis ad Istrum* е правилно определено при с. Никюп, Великотърновско, още през 1780 г. от Ж. Д'Анвил, а през 1871 г. е сигурно потвърдено чрез изследвания на място от Ф. Каниц (Иванов, Иванов 1994, 10-12). Към времето на отпечатването на съчинението на К. Милер там

Обр. 5. Участъкът от крайдунавския римски път между Гиген и Русе, с предложената от К. Милер локализация на пътните станции (по Miller 1916, 503-504)
Fig. 5. The section of the Roman Danubian road between Gigen and Rousse with localization of the road stations as suggested by K. Miller (after Miller 1916, 503-504)

разположен на самия път, но „*трябва да е бил заместен*" по неговото трасе от някаква станция, вероятно *Securispa*. За справяне с проблема, възникващ от „излишъка" от римски мили, авторът очертава две възможности: или една от станциите *Anasamo* и *Securispa* е „*в повече*" (в противен случай, отчитайки разстоянията, това би предполагало дълбока извивка на трасето, някъде до към *ad Putea*), или числото 17 трябва да се преправи на 7[35], което ще постави *Securispa* и *Nicopolis* в близост един до друг и ще се получат приемливи числени стойности (Miller 1916, 496-497). К. Милер избира втория вариант и „трасира" римския път от *Tabula Peutingeriana* по следния начин: *Vio* – при Gaureni, на десния бряг на р. Вит; *Anasamo* – при Muselimselo, на р. Осъм, на известно разстояние от Дунава; *Securispa* – около Gurabeli до днешния Никопол, на известно разстояние от Дунава, или в самия Никопол; *Nicopolis ad Istrum* – до *Securispa*, в днешния Никопол, но не по трасето на пътя (Miller 1916, 504).

Грубият гаф на К. Милер с Никополис ад Иструм тактично се премълчава от следващите изследвачи, но те приемат практически без никакви възражения[36] останалите предложени от него локализации. Така, въз основа на кабинетните линейни изчисления на К. Милер, лишени от каквато и да било теренна верификация, в продължение на много десетилетия се установява постулатът, че Анасамус се е намирал при с. Муселиево, а Секуриска – при с. Черковица, край устието на р. Осъм. Тази теза господства почти напълно[37] в научната книжнина до края на 70-те години на XX в. (Велков 1923-1924, 227; Геров 1950/51-1951/2, 22; Бешевлиев 1955, 286; Дуйчев и др. 1958a, 15, 31, 394, 422, 442; Дуйчев и др. 1958b, 333; Велков 1959, 269, 277; 1960, 34; Beševliev 1970, 122;

вече са били провеждани и мащабни археологически проучвания, резултатите от които са оповестени в авторитетното френско издание *Revue archéologique* (Seure 1907, 257-276, 413-428; 1908, 33-95).

35 Повече от десетилетие преди К. Милер до такъв извод достига К. Шкорпил, обяснявайки отбелязаната в *Tabula Peutingeriana* числова стойност с грешка (Шкорпил 1905, 464). Подобни грешки са често срещано явление в документа и в повечето случаи вината за това е на средновековните кописти (Chevallier 1976, 29; Weber 1976, 17, 22; Talbert 2010, 126).

36 Изключение прави само Утус, който по времето на неговото съществуване се е намирал на левия, а не на десния бряг на р. Вит. Сега, след коригирането на речното корито в средата на миналия век, той действително е на десния бряг на Вит.

37 В коментара към текста на Приск Панийски в том 1 на поредицата „Гръцки извори за българската история" при устието на р. Осъм все пак е поставена крепостта Асемус (Бешевлиев 1954, 213 бел. 364).

Beneš 1978, 6), но дори и след това често се появява на страниците на по-нови издания (Biernacka-Lubanska 1982, 228; IGBulg., p. 64; Fodorean 2014, 221). Странно, но никой от изброените автори не се е усъмнил в истинността на локализациите на К. Милер и не се е постарал да провери аргументацията му за тях. Само Б. Геров в една бележка под линия (Геров 1950/51-1951/2, 22 бел. 13), с препратка към предишна своя работа (Геров 1948/49, 63 бел. 3), пояснява съгласието си с К. Милер с оглед на лагеруващите в Секуриска и Асамус войскови части – съответно конни и пехотни, обосновавайки се с обичайната практика в римската военна организация при устията на големите реки да бъдат настанявани именно конни части. Последното обаче в никакъв случай не може да се приеме за канон, както убедително свидетелстват данните за гарнизона на *Sexaginta Prista* през епохата на Принципата (Торбатов 2012, 131-146). Освен това, позоваванията на Б. Геров относно дислоцираните в двата пункта войскови части са почерпани от *Notitia Dignitatum*, а локализацията на самите пунктове се основава на информацията в *Tabula Peutingeriana*, която възхожда към много по-ранна дата.

Що се отнася до „аргументацията" на К. Милер, трябва съвсем ясно да се подчертае, че като се изключат подробно преразказаните в текста по-горе негови разсъждения за „трудностите", такава просто няма! Изборът на Муселиево за локализация там на *Anasamus* се основава единствено на факта, че немският картограф е преценил отстоянието му от Утус на приблизително 9 римски мили, но и това е грешка, тъй като действителното разстояние между обектите, дори по доста обиколно трасе (през с. Милковица и по черния път от там за Муселиево), едва надхвърля 11 км (т. е. 7,5 римски мили). По-важното е, че до ден-днешен от землището на Муселиево са оповестени като находки от римската епоха само няколко фрагмента от обикновена червена керамика и парчета керемиди, намерени на повърхността на разораната „Меченска могила", ситуирана южно от селото, по посока на Дебово (Ковачева 1977, 261-262). В същата публикация изрично се посочва, че на други данни или съоръжения от римската епоха в околностите на Муселиево не се е попадало. „Антична крепост" край селото се появява в археологическите анали едва през 1979 г. (Митова-Джонова 1979, 51 № 286), но с пояснението, че „*днес стените са съвсем разрушени*" и с позоваване на ... том 1 от поредицата „Латински извори за българската история"! Системните обходи на археолозите от музея в Плевен през изминалите оттогава повече от три десетилетия обаче не са установили не само крепостни останки, но и каквито и да било следи от античен поселищен живот на посоченото място, както и въобще в землището на Муселиево[38].

Също толкова „прецизна" е и локализацията на К. Милер на *Securispa* от *Tabula Peutingeriana*, която буквално гласи: „*j. Gurabeli beim heutigen Nikopoli, in einiger Entfernung von der Donau, oder Nicopoli selbst. Vgl. Cercovica (6129a)*" (Miller 1916, 504). Въпросът с пълната непригодност на Никопол за антични и/или късноантични идентификации вече беше подробно разгледан. Топонимът Gurabeli се открива само в още един източник – военна кореспонденция от европейския театър на бойните действия по време на Руско-турската война от 1877-1878 г., изпратена на 17 юли 1877 г. и отпечатана две седмици по-късно във в. „*Laibacher Zeitung*" (Laibacher Zeitung 1877, 1422). С това наименование анонимният автор е обозначил една от „позициите", които вече трябва да са заети от руските войски към момента на изпращане на кореспонденцията. Тук е

38 Информацията дължа на г-н Петър Бънов, завеждащ отдел „Археология" в РИМ – Плевен, комуто изказвам сърдечната си благодарност.

Обр. 6. Археологически обекти в околностите на с. Черковица: 1. Ранноримски военен лагер; 2. Селище от римския период; 3. Късноантична крепост „Осъмско кале" (автор С. Торбатов)
Fig. 6. Archaeological sites in the vicinity of Cherkovitsa village: 1. Early Roman military camp; 2. Settlement from the Roman period; 3. Late Antique fortress "Osamsko kale" (by S. Torbatov)

необходимо да се поясни, че Никополската крепост капитулира с целия си гарнизон точно на 4/17 юли 1877 г. (Описание 1901, 276). Тъй като никога в близката и по-далечна околност на Никопол не е съществувало село Gurabeli, това очевидно е име на местност. Съдейки по безспорно влашкия произход на словосъчетанието (рум. *gură* – „уста, устие") и етническия състав на населението в района, въпросната местност трябва да се е намирала в землището на с. Черковица. Много е вероятно именно така местните жители да са наричали края на каньона на р. Осъм[39]. Към подобно заключение насочва и препратката в цитирания текст на К. Милер към *Corpus Inscriptionum Latinarum*, в която се споменава надгробна плоча, намерена „*близо до село Черковица, край Дунава*" (CIL III/2 6129a = ILBulg., 136), както и изричното указание на автора, че енигматичната Gurabeli е „*на известно отдалечение от Дунава*". С последното обаче К. Милер влиза в открито противоречие със собствената си теза, тъй като при това положение разстоянието между *Anasamus* и *Securispa* не би надхвърляло и 5 римски мили вместо търсените 7, поради простата причина, че Муселиево отстои на по-малко от 8 км от устието на Осъм и само на 7 км от края на речния каньон!

Несъгласие с предложените от К. Милер локализации за пръв път изразява Т.

39 „Gura" е съставна част на множество местни имена в Румъния, показваща тяхното разположение при устия на реки или на долини (Lahovari, Brătianu, Tocilescu 1900, 663-672).

Ковачева през 1977 г. Аргументирайки се с отсъствието на адекватен археологически контекст край Муселиево, тя счита, че „*станцията Асамус ще трябва да се търси в по-голяма близост с устието на р. Осъм, така както тя е отразена в картата на илирийските и тракийски провинции с означените селища и пътища през IV – VI в.*[40] *и така както я локализира К. Шкорпил*" (Ковачева 1977, 261-262). Продължението на цитирания текст обаче е некоректно, тъй като К. Шкорпил отъждествява Асамус със старините в м. Сары-еры край с. Черковица, а не с т. нар. „Осъмско кале", както твърди авторката.

Решителна крачка към правилната идентификация на старините край с. Черковица и при устието на осъмския каньон прави Д. Митова-Джонова през 1979 г.. На практика, авторката сполучливо обединява локализационните хипотези на Г. Лежан[41] и К. Шкорпил, приемайки описаните от К. Шкорпил селищни и фортификационни останки на северозапад от селото за Анасамус от ранния период, а „Осъмско кале", разположено върху естествено защитен терен на десния бряг на р. Осъм, югоизточно от Черковица – за късноантичния Асамус (Митова-Джонова 1979, 76) (обр. 6). В самите описания и коментарни бележки за обектите обаче се съдържат редица погрешни твърдения и вътрешни противоречия (Митова-Джонова 1979, 66 № 451-452), които ще бъдат обстойно разгледани и коригирани по-нататък в изложението. Тезата в общи линии е преповторена и в по-късна работа на същата авторка, но тук изненадващо се говори за „*две синхронични крепости*", а предполагаемите антични имена на обектите са разменени (Митова-Джонова 1985, 281-282).

На по-особено мнение е Т. Ковачева, която приема отъждествяването на Анасамус/Асамус само със селищните и фортификационни структури на територията и северозападно от с. Черковица (Ковачева 2004, 32-34; Ковачева 2008, 14-16), но счита „Осъмско кале" за самостоятелен, анонимен засега късноантичен обект (Ковачева 2000, 233; Ковачева 2004, 34-36; Ковачева 2008, 16).

Повечето съвременни изследвачи приемат без възражения формулировките на Д. Митова-Джонова (Sarnowski 1988, 22; Ivanov 1997, 485; Иванов 1999, 33; Conrad 2004, 239; Wendel 2005, 31, 279; Wilkes 2005, 213; Tomas 2007, 42). Истински парадокс в по-новите изследвания обаче представляват опитите на М. Захариаде и Н. Гудя да съчетаят в едно цяло всичките познати им локализационни теории за Асамус и Секуриска. Според тях, *Asamum* е при Муселиево (както твърди К. Милер), но крепостта лежи северно от селото, на самия бряг на Дунава, при устието на р. Осъм, в м. „Sari-eri" (както е при К. Шкорпил и Д. Митова-Джонова) (Zahariade 1988, 100; Zahariade, Gudea 1997, 72 No 11; Gudea 2005, 417 Nr. II.11). Авторите очевидно не са си направили труда да проверят в географските карти, че Муселиево отстои на около 8 км от дунавския бряг и осъмското устие, а на посоченото от тях място се намира с. Черковица! Твърдението, че крепостта „*почти напълно е подкопана от дунавските води*", е чиста измислица, издаваща тотално непознаване на теренните реалности. Малко по-нататък в същите работи *Securisca* е поставена (отново по К. Милер!) при Черковица, с което настъпва вече пълна бъркотия. В самостоятелната си работа М. Захариаде не посочва точното местоположение на обекта (Zahariade 1988, 101), но по съвсем непонятни причини привежда описанието на К. Шкорпил (Шкорпил 1905, 460) на останките от ... Нико-

---

40 Авторката има предвид картата в том 1 на „Латински извори за българската история" (Дуйчев и др. 1958, Приложение 2).

41 Д. Митова-Джонова не познава публикацията на Г. Лежан, нито позоваващите се на нея работи на Ф. Каниц, Т. Момзен и В. Томашек.

полската крепост! В съвместното съчинение на двамата автори също липсва точна локализация. Топографското описание е идентично на познатото от по-ранната работа на М. Захариаде, но тук бившето „*триъгълно укрепление*" ненадейно се превръща в „*четириъгълно*", очевидно за да обоснове крайно необходимия за авторите извод, че „*ранният план изглежда е бил следван и през късноримския период*" (Zahariade, Gudea 1997, 72-73 No 12). Не по-малко абсурден е вариантът, изложен в самостоятелния труд на Н. Гудя, където Секуриска е поставена северно от с. Черковица, „*на едно възвишение на дунавския бряг*" (Gudea 2005, 417 Nr. II.12). На посоченото в приложената скица място, отстоящо едва на около 600 м от м. „Саръ-еръ" (т. е. от Асамус!), няма нито възвишение, нито каквито и да било крепостни останки – теренът представлява ниска, заливна в миналото крайречна тераса, върху която сега е разположена помощната инфраструктура на гара Черковица.

Ранноримският *Anasamus*

Anasamus от *Tabula Peutingeriana* със сигурност трябва да се отъждестви със селищните останки от римската епоха в северната и североизточна част от територията на сегашното с. Черковица, които не само лежат на трасето на Крайдунавския римски път[42], но са и на посочените в картата 9 римски мили от предходната пътна станция *Vio* (Утус).

Най-ранното известие за тези останки е от първата половина на 20-те години на миналия век (Велков 1923-1924, 226-227). Тогава, с цел събиране на градивен материал, на източния край на селото била разкопана антична постройка с апсида, обърната на север. Навсякъде сред руините били разхвърляни „*фрагменти от колонки, жертвеници, тухли и керемиди*". Там бил намерен и „*голям камък във форма на кръгъл щит, с дупка в средата*" (очевидно част от тимпана на фронтон – б. м. С. Т.). По-голямо внимание в краткото съобщение е отделено на друга находка – частично запазена надгробна плоча, многократно коментирана в научната книжнина впоследствие (Геров 1948/49, 42, 72 № 13; Gerov 1967, 101; ILBulg., 137; Conrad 2004, 239 Nr. 419). За съжаление, нищо от изброените паметници не е запазено[43], но от наличните сведения може да се заключи, че става дума за монументална постройка, снабдена с колонада, фронтон и апсида, а това, съчетано с информацията за намерените сред останките жертвеници, прави много вероятна идентификацията на сградата с храм. Присъствието тук на споменатата по-горе надгробна стела, която датира не по-късно от втората половина на I в.[44], задоволително може да се обясни с употребата ѝ като сполия в градежа, което пък би отнесло времето на строителство към не по-рано от първите десетилетия на II в. Не е ясно дали именно тази сграда няма предвид и Т. Костиков, описвайки една „*църква от каменна зидария*", останки от която („*подът, постлан с каменни плочи, фрагменти от олтара, отделни каменни фигури*") били все още запазени до 1928 г. в равнината близо

42 На Крайдунавския римски път между реките Вит и Осъм и идентификацията на разположените край него антични и късноантични обекти ще бъде посветена следваща моя работа. В случая е достатъчно да отбележа, че към настоящия момент разполагаме със сигурни данни за трасето на пътя от землищата на селата Черковица, Сомовит и Долни Вит (Шкорпил 1905, 461; Костиков 1992, 11; Стойков 2013, 18).

43 Споменаването сред находките и на „*капители и бази*" в по-нови публикации, осланящи се на същия източник на информация (Митова-Джонова 1979, 66; Ковачева 2004, 32; 2008, 15), е некоректно.

44 Въпросът за датировката на паметника ще бъде обстойно разгледан по-нататък в текста.

Обр. 7. Местоположение и териториален обхват на селищните останки от римския период под сегашното с. Черковица (автор С. Торбатов)
Fig. 7. Situation and layout of the settlement remains from the Roman period beneath the modern Cherkovitsa village (by S. Torbatov)

до дунавския бряг, на мястото, където сега са складовете за зърнени храни при гара Черковица (Костиков 1992, 11).

Понастоящем, при изкопни и земеделски работи навсякъде в дворните парцели в северната част на с. Черковица, на север от трасето на ул. „Димитър Стойков" (обр. 7), постоянно се попада на стабилно градени каменни зидове и разнообразен подемен археологически материал, за което не се уведомяват нито музейните инстанции, нито представителите на местната администрация[45]. Монетните находки свидетелстват за трайно обитаване на това място още от зората на римското владичество по Долни Дунав – републикански денари, асове и сестерции на Август и Ливия, Калигула, Клавдий, Веспасиан, Домициан (Бънов 1994, 46).

На мястото на старо турско укрепление на склона на възвишението Саръ-еръ К. Шкорпил е успял да разпознае и зле запазените останки от *„древна крепостна постройка"*, защитена от южната страна с вал и ров с дължина около 600 крачки (Шкорпил 1905, 461). Твърденията на някои съвременни автори, че тези останки вече са *„за-*

45 Информацията е придобита от автора на 2 септември 2015 г. от г-н Венцислав Маринов Кулчев (65 г.), дългогодишен жител на с.Черковица и собственик на имот в северозападните покрайнини на селото.

Обр. 8. Местоположение на останките от землена фортификация от различни епохи край с. Черковица (снимка С. Торбатов, 2014 г.)
Fig. 8. Remains of earthen fortification from different periods by Cherkovitsa village (by S. Torbatov, 2014)

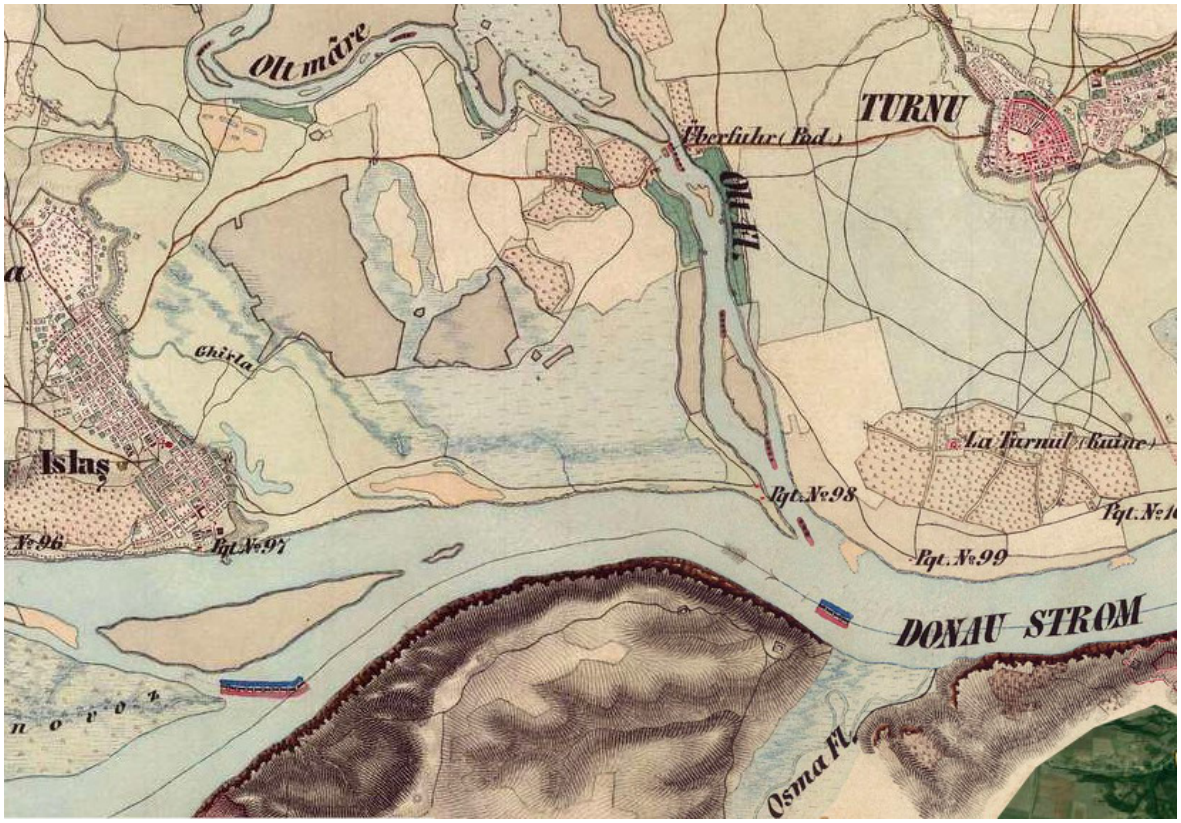
личени" (Митова-Джонова 1979, 66 № 451; Ковачева 2004, 32; 2008, 15), не отговарят на истината – те просто не са търсени там, където трябва! Д. Митова-Джонова[46] определя местоположението им (респективно – на „античния град") в м. „Манастира"/„Манастирище", на 1 км северозападно от с. Черковица[47], но, както показаха посещенията на място и проведените обстойни теренни изследвания през 2014 и 2015 г.[48], споменатите от К. Шкорпил разновременни фортификационни съоръжения съвсем не са там, а непосредствено на северозапад от последните къщи на селото (обр. 8).

Теренът представлява просторна тераса с изявен наклон на изток и североизток, ограничена от юг от дълбок и широк дол, а от север – от стръмния и висок до 80 м дунавски бряг. Оттук се открива широк обзор (в сектор повече от 180°) по течението на р. Дунав и на десетки километри навътре във Влашката низина. Особената стратегическа ценност на мястото обаче се състои във възможността, която то предоставя, за неограничено наблюдение и контрол на устието на р. Олт, където се намира един

46 Т. Ковачева използва в своите работи тезата на Д. Митова-Джонова „наготово", без никаква теренна проверка.

47 В м. „Манастирище" (това е битуващото сред жителите на с. Черковица наименование на местността) действително има археологически обект, но той датира от късната античност и неговите останки заемат площ не „около 100 дка", както твърди Д. Митова-Джонова, а едва 2,5 дка. Този обект ще бъде подробно коментиран в следваща моя работа, вж. бел. 42.

48 Освен автора, в издирванията участваха гл. ас. д-р Калин Димитров (през 2014 г.) и Биляна Иванова, докторант в НАИМ-БАН (през 2014 и 2015 г.).

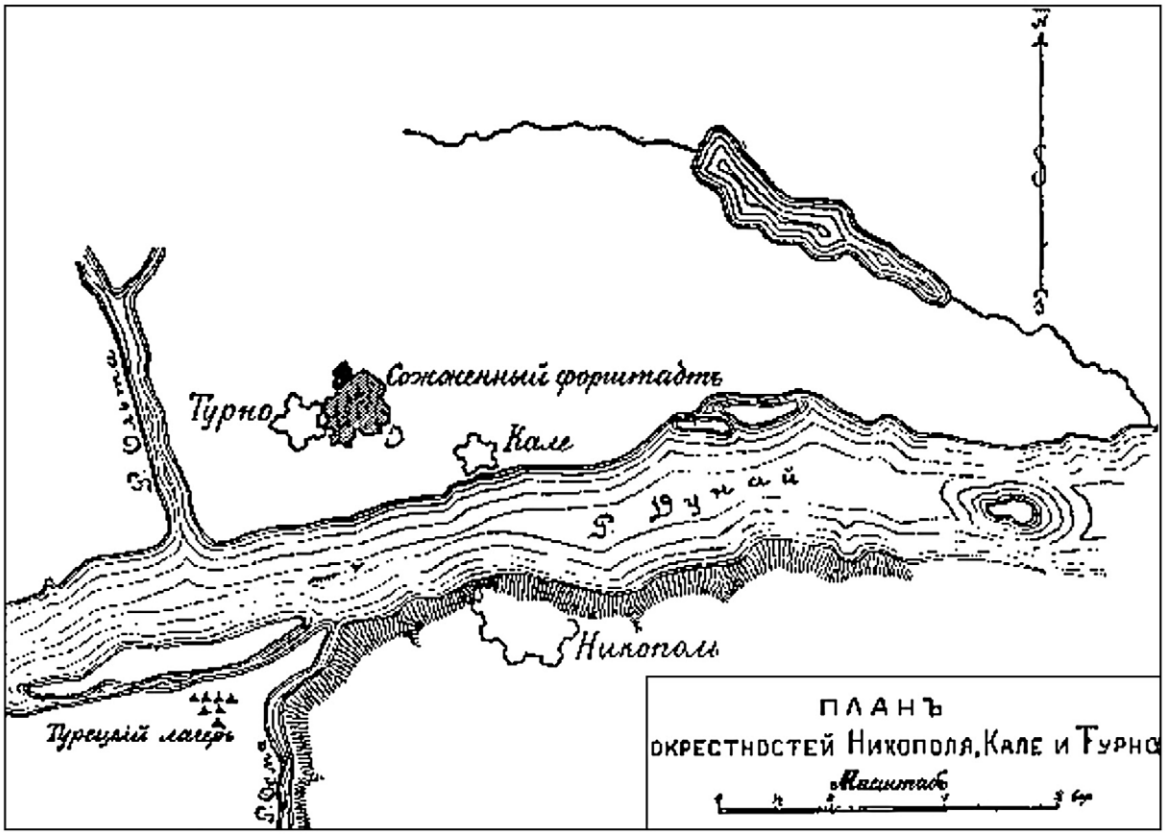

Обр. 9. Устието на р. Олт в средата на XIX в. (по картен лист, снет в 1857 г. в рамките на т. нар. Franziszeische Landesaufnahme)
Fig. 9. The mouth of the Olt River in the mid-19th c. (after a map sheet drawn in 1857 during the so-called Franziszeische Landesaufnahme)

от най-важните и често използвани през вековете дунавски бродове (Аврамов 1929, 55). Необходимо е да се има предвид, че р. Олт е завършвала в миналото с обширна блатиста делта, състояща се от множество ръкави с променливо трасе и отток. До към края на XIX в. талвегът на реката е преминавал по най-източния ръкав, вливащ се в Дунава почти точно срещу устието на Осъм, при км 601 (обр. 9). Сега той е в значителна степен затлачен и се е превърнал в самостоятелно русло на р. Малки Олт (Oltul Mic), а Олт се влива в Дунава 4 км по-нагоре по течението на реката, при км. 605.

Долното течение на р. Олт и дунавският брод при нейното устие придобиват изключително важна роля по време на руско-турските войни през XIX в., което налага предприемането от страна на турските власти на допълнителни мерки за тяхната ефикасна защита. Така, в годините на войната от 1828-1829 г. на левия бряг на р. Осъм вече функционира „*отделен лагер*", изграден за тясно взаимодействие с гарнизоните на съседните турски крепости Турну, Кале и Никопол. Описание на лагера липсва, но документално е засвидетелствано, че той е бил разрушен в хода на бойните действия през 1829 г. (Епанчин 1906, 270-272). От приложената план-схема е видно, че същият се е намирал в близост до дунавския бряг, на около 1,3 версти (1,39 км) от устието на р. Осъм (обр. 10), което определя местоположението му в долната част от склона на възвишението Саръ-еръ.

При Второто териториално заснемане на Хабсбургската империя (т. нар. *Franziszeische Landesaufnahme*), осъществено от 1806 до 1869 г. (Timár *et al.* 2006, 4-6),

Обр. 10. Местоположение на турския „отделен лагер" от 1828-1829 г. на левия бряг на р. Осъм (по Епанчин 1906, 270)
Fig. 10. Situation of the Turkish "self-sufficient camp" from 1828-1829 on the left bank of the Osam River (after Епанчин 1906, 270)

картографирани се оказват и отделни участъци от десния дунавски бряг, попадащи тогава в пределите на Отоманска Турция. Сред тях е и района около устието на р. Осъм. Заснемането му е извършено по време на окупацията на Дунавските княжества от Австрия в периода 1855-1857 г. (Timár 2008, 93-95; Kovács, Timár 2009, 913-914, 918; 2010, 536-537), а последните изследвания конкретизират, че интересуващият ни картен лист е изработен от майор Х. Мюндел през 1857 г. (Bartos-Elekes et al. 2013). На него, на север от с. Черковица, са обозначени две турски укрепления, отстоящи на 1 км едно от друго (обр. 11). По твърде характерната им конфигурация, те следва сигурно да бъдат отъждествени със землени редути. Изграждането им трябва да се отнесе към периода след Руско-турската война от 1828-1829 г., тъй като по силата на Одринския мирен договор Турция е била принудена да изостави владените от нея крепости на левия дунавски бряг, което налага предприемането на спешни мерки по разширяване и модернизация на отбранителната система по десния бряг на реката. Източният от редутите е с четириъгълен план и максимални размери (по кроната на вала) около 65 × 67 м. Разположен е върху надзаливна тераса на левия бряг на р. Осъм, на 1,48 км от нейното тогавашно устие[49], което не оставя никакво съмнение, че същият

49 Картният материал от т. нар. *Franziszeische Landesaufnahme* е изработен за военни цели и се отличава с висока (не само за онова време!) прецизност. Понастоящем той е достъпен за работа в георефериран вид (http://mapire.eu/en/map/collection/secondsurvey), което позволява извършването на теренни сверки и достатъчно точни линейни измервания.

Обр. 11. Турски землени редути от втората четвърт на XIX в. на левия бряг на р. Осъм (по картен лист, снет в 1857 г. в рамките на т. нар. Franziszeische Landesaufnahme)
Fig. 11. Turkish earthen redoubts from the second quarter of the 19th c. on the left bank of the Osam River (after a map sheet drawn in 1857 during the so-called Franziszeische Landesaufnahme)

е бил издигнат на мястото на унищожения през 1829 г. турски „отделен лагер", с цел да поеме неговите функции. Сега този терен се намира в източните покрайнини на с. Черковица, нивелиран е и върху него са изградени масивни складови халета. Никакви останки от старата фортификация не са запазени. Вторият редут, изобразен с неправилен петоъгълен план и сходни размери, е ситуиран върху горната част от склона на възвишението Саръ-еръ, т. е. точно там, където К. Шкорпил е регистрирал „*развалини от турско укрепление*". От редута се открива широк обзор в сектор от около 300° и той визуално комуникира с Никополската крепост. Макар променени и доста намалели в резултат от системно отнемане на землена маса, останките му, във вид на разлата плоска могила, са достатъчно внушителни и сега, издигайки се на височина до 6 м, на стотина метра северозападно от крайните дворни парцели на с. Черковица (обр. 12.1-2). К. Шкорпил обаче едва ли визира в бележките си само тях, тъй като на терена все още ясно личи цяла система от траншеи с насипани пред фронта им бруствери, опасващи терасата по протежение на високия дунавски бряг и (в две линии!) от изток-югоизток (обр. 12.3). Това е известната от документите „*система траншей ... на левом берегу Осмы ... для защиты мониторов*", която е била изградена в екстрен порядък от местното турско командване в навечерието и в самото начало на Руско-турската война от 1877-1878 г. (Военно-Историческая Коммисія Главнаго Штаба 1898, 123, 218)[50].

Тук, върху терасата в горната част от склона на възвишението Саръ-еръ, непосредствено на северозапад от с. Черковица, частично възседнати и прерязани от коментираните по-горе два паметника на късната отоманска фортификация, и днес, както и по времето на К. Шкорпил, съвсем отчетливо се разпознават и останките от видяната и описана от него „*древна крепостна постройка*".

На терена добре личи заобленият югозападен ъгъл с прилежащите участъци

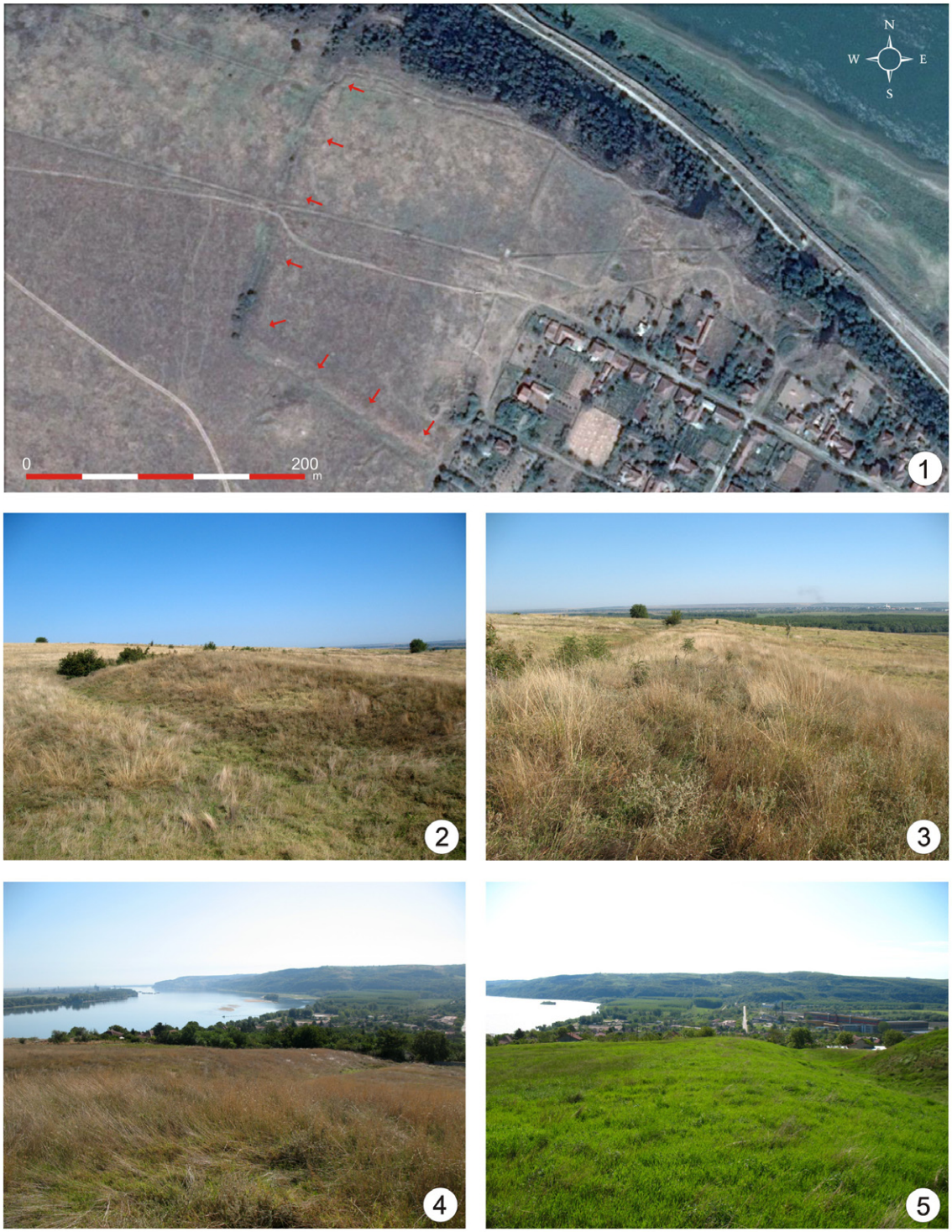
50 Част от тази укрепена позиция е изобразена и на руската триверстова карта (М 1:126 000), съставена и издадена въз основа на първоначална снимка на нашите земи, направена от руския Генерален щаб по време на Освободителната война от 1877-1878 г. и през 1879 г. (вж. обр. 3).

Обр. 12. Останки от турски землени фортификационни съоръжения от XIX в. в северозападните покрайнини на с. Черковица: 1-2. Редут от втората четвърт на XIX в., поглед от северозапад и юг (снимки Калин Димитров, 2014 г.); 3. Същият редут (1) и система от траншеи, изградена в навечерието и в началото на Руско-турската война от 1877-1878 г. (2) (сателитна снимка)

Fig. 12. Remains of Turkish earthen fortifications from the 19th c. northwest from Cherkovitsa village: 1-2. Redoubt from the second quarter of the 19th c., views from northwest and south (photos by Kalin Dimitrov, 2014); 3. The same redoubt (1) and a system of entrenchments created on the eve and in the beginning of the Russo-Turkish War of 1877-1878 (2) (satellite photo)

от западната и южната отбранителни линии на голямо укрепление (обр. 13/1-2). Останките му са запазени във вид на праволинейни валообразни насипи, разположени под ъгъл от 102°, с прокопани пред фронта им ровове. Насипите са широки 10-11 м в основата и се извисяват на 0,50 до 1 м над сегашната повърхност в защитената територия. Отсъствието не само на каменни разсипи, но дори и на единични камъни по тяхното трасе, както и в няколкото съвременни изкопа в тях, предполага изцяло землена структура на насипите. Рововете са с широчина около 10 м. Поради естествената денивелация на терена от запад към изток, този от западната страна е силно затлачен, но дълбочината на южния и сега достига 1,20 м. Между рова и вала не личи берма. Понастоящем западната отбранителна линия (вал и ров) се проследява на протежение от 198 м от югозападния ъгъл в посока север-североизток, където рязко прекъсва

Обр. 13. Раннoримски землен военен лагер в северозападните покрайнини на с. Черковица: 1. Сателитна снимка на останките; 2. Югозападен ъгъл; 3. Останки от западната отбранителна линия (вал и ров); 4-5. Останки от южната отбранителна линия (вал и ров) (снимки С. Торбатов, 2014-2015 г.)

Fig. 13. Early Roman earthen military camp on the northwestern outskirts of Cherkovitsa village: 1. Satellite photo of the remains; 2. The southwestern corner; 3. Remains of the western ditch and rampart; 4-5. Remains of the southern ditch and rampart (by S. Torbatov, 2014-2015)

Обр. 14. План на раннoримския землен военен лагер в северозападните покрайнини на с. Черковица (автор С. Торбатов)
Fig. 14. Plan of the Early Roman earthen military camp on the northwestern outskirts of Cherkovitsa village (by S. Torbatov)

при ръба на терасата (обр. 13/3). Очевидно, активните брегови свлачищни процеси напълно са унищожили най-северната част на крепостта. Южната отбранителна линия е със запазена дължина от 162 м (обр. 13/4-5), но със сигурност е продължавала и на югоизток, служейки като „естествен демаркатор" при парцелирането на тази част от територията на с. Черковица. Трасето на източната отбранителна линия не може да бъде установено, защото останките ѝ са напълно заличени при терасирането и частичното застрояване на терена в ново време.

При посещенията на обекта през 2014 и 2015 г. не беше събран никакъв подемен археологически материал, тъй като достъп до частните имоти не ни беше предоставен, а теренът извън регулация не се обработва и от десетилетия служи за селска мерà. К. Шкорпил обаче съобщава за намирани тук „римски тухли", а кратката му характеристика на произхождащия от укрепената площ нумизматичен материал гласи: „*римскія монеты императорскаго періода*" (Шкорпил 1905, 461).

Въз основа на приведените данни и на твърде специфичните конструктивни особености, „древното" укрепление в м. „Саръ-еръ" следва с голяма увереност да бъде отъждествено със землен военен лагер от ранната римска епоха. Съдейки по площта му (обр. 14), със сигурност надхвърляща 3,5 ха, лагерът е бил предназначен за стануването в него на помощна кавалерийска част от категорията *ala quingenaria* или дори

ala milliaria (Bennett 1986, 711-712). Името на кастела не е директно регистрирано в писмените извори, но едва ли може да има някакво съмнение, че то е гласяло *Anasamus*, както е назована в *Tabula Peutingeriana* разположената край него пътна станция.

Кастелът *Anasamus* принадлежи към най-ранните паметници на римското фортификационно изкуство в българските земи, тъй като районът, в който той е бил изграден, се е намирал под трайната юрисдикция на Римската държава още от времето след походите на Марк Лициний Крас през 29-28 г. пр. Хр. – отначало в рамките на провинция Македония, после под формата на военна префектура, а от 12 г. сл. Хр. насетне като самостоятелна провинция, назована Мизия (вж. Торбатов 2011, 243-244, където са посочени мотивите за тази датировка, вместо доскоро традиционната в 15 г. сл. Хр.). По щастливо стечение на обстоятелствата, понастоящем разполагаме с епиграфски данни, даващи възможност за задоволително изясняване на въпроса за състава на гарнизона на кастела през различни времеви отрязъци от I в. сл. Хр.

Най-ранното в хронологически план известие се отнася до *ala Scubulorum*. Името ѝ е засвидетелствано върху надгробна плоча, поставена за починалата *Avillia Lynche* от *C. Fullonius*, декурион в алата[51] (ILBulg., 138) (обр. 15.1). Датировката на паметника се определя „*в предклавдиево време*" (Gerov 1967, 93), „*преди средата на I в.*" (ILBulg., 138), но и по-конкретно – във „*втората четвърт на I в. (предклавдиево време)*" (Conrad 2004, 240 Nr. 424). Плочата е намерена сред руините на стара джамия в Никопол, поради което издателят ѝ приема, че споменатата военна част е станувала „*в някакъв кастел на дунавския бряг в или недалеч от днешния град*" (Gerov 1967, 101, 103). При други изследвачи това мнение придобива категоричната формулировка „*в съвременния Никопол*" (Spaul 1994, 325). Абсолютната неприемливост на „Никополската кандидатура" беше вече нееднократно обсъждана досега, а единственият обект в околностите на града, който предлага напълно адекватен археологически контекст, е с. Черковица. Ето защо, за лагер на *ala Scubulorum*, известна от по-късните епиграфски свидетелства и като *ala I Scubulorum*, безалтернативно следва да се приеме кастелът *Anasamus*.

В ранната история на военната част съществуват някои неясноти. В. Вагнер допуска, че алата е била сформирана в Испания или на Балканите още при император Август (Wagner, 1938, 64-65). Според Б. Геров, който допълва и отчасти коригира изказаните преди него мнения, *ala Scubulorum* е била създадена вероятно в късноавгустово време и първоначално е лагерувала някъде на Запад или в провинция Илирик. Пребиваването ѝ в Мизия той отнася към годините на управлението на император Тиберий и началния период от управлението на Клавдий. Между 46 и 49 г. сл. Хр. алата е преместена в Панония, откъдето след гражданската война от 68/69 г. поема към новото си местоназначение в провинция Горна Германия (Gerov 1967, 96-101). Предложената преди половин век от Б. Геров хронологическа схема е напълно актуална и днес и се приема без възражения в модерната историография (Beneš 1978, 12; Knight 1991, 190; Spaul 1994, 192-194; Roxan 2000, 314-315; Lörincz 2001, 23, 50, 59; Holder 2005, 79-80; Matei-Popescu 2006-2007, 35). Известен нюанс в трактовката предлага Ф. Матей-Попеску в по-нова своя работа, отнасяйки създаването на алата най-общо към времето на Август-Тиберий и приемайки, че веднага след сформирането ѝ тя е била дислоцирана в Мизия, която напуска около 49 г. (Matei-Popescu 2014, 217-218).

От самото село Черковица произхожда още един епиграфски паметник, в кой-

---

51 *Avillia Lynche / vixit annos / triginta tres, / h(ic) s(ita) e(st). / C(aius) Fullonius / dec(urio) al(a) Scub(ulorum) f(aciendum) c(uravit).*

Обр. 15. Епиграфски паметници: 1. Надгробна плоча, поставена за Avillia Lynche от C. Fullonius, декурион в ala Scubulorum (по Conrad 2004, Taf. 134,1); 2. Препис на надписа върху надгробната плоча на Blandu[s], Sing(i?)ber(t?)i f(ilius), конник от ala Bosporanorum (по Велков 1923-1924, 227); 3. Препис на надписа върху надгробната плоча на Scaurus, Ambitouti f(ilius), конник от ala Bosphoranorum (по CIL III Suppl./I 6707); 4. Възстановка на надписите от Thugga, в които се споменава ala (I) Bosphorana (по Poinssot 1969, 217-225); 5. Препис на надписа в чест на T. Rutilius Varus, бивш военен трибун в legio V Macedonica и префект на ala Bosporanorum (по CIL X/1 1258); 6. Надпис в чест на C. Septumius Carbo, декурион в εἴλα Βωσπορεανα (по MAMA XI 65)

Fig. 15. Epigraphic monuments: 1. Gravestone of Avillia Lynche put by C. Fullonius, decurion in ala Scubulorum (after Conrad 2004, Taf. 134,1); 2. Copy of the inscription on the gravestone of Blandu[s], Sing(i?)ber(t?)i f(ilius), horseman in ala Bosporanorum (after Велков 1923-1924, 227); 3. Copy of the inscription on the gravestone of Scaurus, Ambitouti f(ilius), horseman in ala Bosphoranorum (after CIL III Suppl./I 6707); 4. Reconstruction of the inscriptions from Thugga mentioning ala (I) Bosphorana (after Poinssot 1969, 217-225); 5. Copy of the inscription in honour of T. Rutilius Varus, former military tribune in legio V Macedonica and prefect of ala Bosporanorum (after CIL X/1 1258); 6. Inscription in honour of C. Septumius Carbo, decurion in εἴλα Βωσπορεανα (after MAMA XI 65)

то фигурира името на военна част. За него вече стана дума в текста по-горе – употребената като сполия в градежа на античен храм (?) надгробна плоча (Велков 1923-1924, 226-227). В епитафията е споменат *Blandu[s], Sing(i?)ber(t?)i f(ilius)* – конник от *ala Bosporanorum*, произхождащ от племето убии и починал на действителна военна служба[52] (ILBulg., 137) (обр. 15/2). Този надпис е първото и единствено засега свидетелство за пребиваването на назованата помощна част в пределите на Мизия, а местонамирането му се явява сериозно основание да се твърди, че тя е станувала именно тук – във военния лагер край Черковица, отъждествен с *Anasamus*. Датировката му в I в. сл. Хр. не се оспорва от никого, но докато Б. Геров намира езиковите особености на текста и външния вид на паметника като свидетелства по-скоро за първата, отколкото за втората половина на века (Gerov 1967, 101), според други изследвачи посочените белези са еднакво характерни за целия I в. (Димитров 1942, 13-14, 17-19; Петровић 1975, 72-74, 127-129, 132-133, 137-139, 143; Conrad 2004, 31; Derks 2009, 243-245, 256-265; Mrozewicz 2010, 28-29, 119-122).

Въпреки че името на *ala Bosporanorum* (= *Bosphorana = I Bosphorana = Bosphoranorum = Βωσπορεάνα = I Bosporanorum = I Gallorum et Bosporanorum*) присъства в множество епиграфски паметници с различна датировка и от най-различно естество (строителни, посветителни и надгробни надписи, военни дипломи, печати върху строителна керамика), редица моменти от историята и бойния път на военната част до 112 г. сл. Хр. продължават да са загадка и сега.

Най-ранните датирани известия за алата са от 54 г. сл. Хр. и се съдържат в три надписа от *Thugga*, провинция Африка Проконсуларис (CIL VIII Suppl./I 15529; CIL VIII Suppl./IV 26603; ILAfr., 559; Poinssot 1969, 217-218, 222-225). Частично запазените им текстове много сполучливо взаимно се допълват и от тях е съвсем ясно, че тази военна част, под командването на префекта *M. Licinius Varo*, е изпълнявала служебните си задължения в провинция Сирия (обр. 15/4). Преобладаващата част от изследвачите приемат, че това е било точно по времето, от което датират надписите (Wagner 1938, 18; Dąbrowa 1986, 97; Gebhardt 2002, 27; Faccini 2010, 226; Matei-Popescu 2014, 212), но С. Демужен съвсем основателно отбелязва, че префектурата на М. Лициний Варон в Сирия предхожда благотворителните му дейности в *Thugga* и следва да се отнесе поне няколко години по-рано (Demougin 1992, 393).

Следващото датирано свидетелство за алата е чак от 112 г., когато тя вече съставлява част от гарнизона на провинция Горна Панония (RMD IV 223). Точното време, обстоятелствата и отправната точка за нейното предислоциране там са неясни. Според най-популярното сега мнение, частта пристига в Панония около 100 г. и в 101 г. завършва строителството на военния лагер *Odiavum* (Spaul 1994, 66; Lőrincz 2001, 15, 49; Conrad 2004, 26; Marcu 2009, 128), но някои автори не изключват възможността присъствието ѝ в провинцията да датира от по-рано – от домицианово време (Knight 1991, 199; Holder 2005, 82-83; Holder 2006, 144 n. 21), докато други допускат, че това е станало едва след края на Дакийските войни на император Траян, в които алата може би е участвала (Petolescu 1995, 39; 2002, 65).

Още по-трудно разрешим се оказва въпросът за това, къде е била стационирана

---

52 За огромно съжаление, паметникът е изгубен. Въз основа на публикуваната от И. Велков рисунка, Б. Геров предлага следното допълване и четене на надписа: *Blandu[s] / Sing<i?>be- / r<t?>i f(ilius) eq(ues) / ala Bos(poranorum) / nat(ione) U<b>ius / h(ic) s(itus) e(st). / fratri LI / fac(iendum) cur(avit* vel *averunt).*

ala Bosporanorum преди да се появи в Панония[53]. Работата е там, че освен посочените, разполагаме със сигурни, но хронологически непрецизирани сведения за пребиваването на военната част през I в. в три различни провинции – Сирия, Мизия (Долна Мизия?) и Азия. От значение за възстановяване на бойния ѝ път в „допанонския период" са и запазените кариери на още двама нейни бивши командира – *T. Rutilius Varus* и *C. Caristanius Fronto*. Ограниченото количество и недостатъците на наличната информация неизбежно пораждат съвършено противоречиви интерпретационни хипотези, често с твърде спорна обосновка.

Коментарът неминуемо следва да започне с проблема около самото възникване на военната част. Като се изключи с нищо немотивираното твърдение на Дж. Чийсмън за произход на алата от Мизия (Cheesman 1914, 61, 177-178), етнонимът се счита в научната книжнина за достатъчно сигурно указание, че тя е била първоначално рекрутирана в пределите на Боспорското царство. Повечето от авторите не изказват мнение кога е станало това (Cichorius 1893, 1234; Beneš 1978, 6-7; Spaul 1994, 66; Petolescu 1995, 39; Lőrincz 2001, 15; Petolescu 2002, 65; Marcu 2009, 128; Matei-Popescu 2014, 212), или предпочитат обща формулировка от типа на „*senz'altro nel I secolo d.C., probabilmente prima dell'età di Vespasiano*" (Faccini 2010, 226). Все пак, не са малко изследвачите, които приемат за най-правдоподобно (или дори сигурно!), че алата е била създадена във времето на император Август, още през ранния период от неговото управление (Wagner, 1938, 17; Kraft 1951, 148; Gerov 1967, 101; Dąbrowa 1979, 233; Dąbrowa 1986, 102 n. 1; Gebhardt 2002, 27). Вярно е, че в състава на римската армия през Августовата епоха действително фигурира една съставена от боспорци пехотна помощна част – *coh(ors) Bos[p(oranorum)]* (ILS III 9503), но това едва ли може да се окачествати като решителен аргумент в подкрепа на синхронен произход и за тук занимаващата ни кавалерийска войскова единица. Не по-малко спорно, но също така нелишено от основания, в светлината на сложните политически взаимоотношения между Рим и Боспорското царство през последните десетилетия на I в. пр. Хр. и първите няколко десетилетия на новото хилядолетие (Гайдукевич 1949, 314-330), се явява и изказаното сравнително неотдавна предположение, че формирането ѝ следва да бъде отнесено доста по-късно – едва при Клавдий, след възкачването на боспорския престол на Котис I през 45 г. сл. Хр. (Ивенских 2006, 17). Така или иначе, първото сигурно свидетелство за съществуването на алата е от късноклавдиево време, когато тя, както показват надписите от *Thugga*, съставлява част от армията на провинция Сирия.

Мнозинството от изследвачите, при това както преди, така и след като става известен надписа от Черковица, приемат именно Сирия за място на първоначална дислокация на военната част (Cichorius 1893, 1234; Wagner, 1938 18; Kraft 1951, 148; Dąbrowa 1979, 233; 1986, 102; Spaul 1994, 66; Petolescu 1995, 39; Lőrincz 2001, 15; Petolescu 2002, 65; Gebhardt 2002, 27; Conrad 2004, 26; Marcu 2009, 128; Faccini 2010, 226; Matei-Popescu 2014, 212). Според Б. Геров обаче, „сирийският период" в историята на *ala Bosporanorum* се предхожда не само от известен престой в Мизия, но и от продължително нейно пребиваване преди това „*in Gallien (am Rhein)…, wo sie gallische Rekruten angenommen hat*" (Gerov 1967, 101). Основание за това свое твърдение авторът намира в имената на починалите по време на служба войници от алата, засвидетелствани в

53 По-късната история на военната част е сравнително добре изяснена и няма отношение към целта и задачите на настоящото изследване, поради което няма да бъде коментирана.

епитафиите от Черковица и Tell-el-Ghanîme/Tel Ghanama в Сирия[54] (CIL XII, p. 21 = CIL III Suppl./I 6707 = ILS I 2510), като специално изтъква хронологическата близост на двата паметника. Но докато *Blandu[s] Sing(i?)ber(t?)i f(ilius)* от мизийския надпис е германец от племето убии, което през I в. населява част от левия бряг по долното течение на Рейн (Heinrichs, Zimmer 2006, 358-359), то *Scaurus, Ambitouti f(ilius)* от сирийския надпис произхожда от галското племе нантуанти (обр. 15/3), обитаващи по същото време долината по горното течение на р. Рона (Wiblé 2008, 248), отстояща на повече от 600 км южно от земите на убиите! Съвсем очевидно е в такъв случай, че за рекрутиране на двамата войници в алата на „местен принцип" някъде в Галия не може и дума да става. Никак не е убедително и предположението на Б. Геров, че *ala Bosporanorum* вероятно е била преместена от Мизия на Изток заедно с *legio V Macedonica* около 62 г. или малко преди това, тъй като тя със сигурност вече е била в Сирия още в късноклавдиево време, както нееднократно беше отбелязано в текста по-горе. Що се отнася до надгробния паметник на *Scaurus*, за който Б. Геров допуска, че е бил поставен в „*най-първите*" години от престоя на алата в Сирия (Gerov 1967, 101-102), сега той се свързва с времето на император Нерон (Knight 1991, 199), а местонамирането му – край руините на укрепление в непосредствена близост до десния бряг на р. Ефрат (Sachau 1883, 172-173), дава основание да се допусне, че военната част е била натоварена тогава с охраната и отбраната на прилежащия сектор от източната имперска граница[55]. Макар и нетипично, появата в състава ѝ на попълнения от западните провинции задоволително би могла да се обясни с обхващащата по-голямата част от управлението на Нерон, изключително напрегната обстановка на Изток, съпроводена с непрестанни военни сблъсъци и големи човешки жертви.

Твърде любопитен и едва ли обикновена случайност е фактът, че само в надписите от *Thugga* и Tell-el-Ghanîme/Tel Ghanama, всички те сигурно свързани с престоя на алата в Сирия, името ѝ е изписано с дифтонга *PH* (*Bosphorana, Bosphoranorum*), което се явява нормалната латинска транскрипция на едно гръцко по произход име и би могло да се тълкува като индиректно свидетелство за все още „младата възраст" на военната част по това време. Към управлението на Нерон, т. е. към „сирийския период" в нейната история, обикновено се отнася командването на алата от *C. Caristanius Fronto* (ILS III 9485; Gerov 1967, 101-102, Anm. 94), когото през 73/74 г. Веспасиан включва в състава на римския сенат (Levick 2008, 136).

Формулираната за пръв път от Б. Геров теза, че престоят на *ala Bosporanorum* в Мизия предхожда този в Сирия[56], има малко последователи (Knight 1991, 193; Matei-

---

54 *Scaurus* / *Ambitouti f(ilius)* / *domo Nantuas* / *eques ala* / *[B]osphoranorum* / *h(ic) [s(itus)] e(st).*

55 Според Е. Донброва (Dąbrowa 1997, 110), лагери на помощни части са били изградени по Ефрат вероятно още през управлението на Тиберий, а *ala Bosporanorum* е стационирана в един от тях и във времето на Клавдий.

56 Известна връзка с тази теза имат мненията на още двама учени, които, макар и напълно неприемливи понастоящем, следва да бъдат представени за пълнота на коментара. Първото е на Б. Филов и гласи, че *ala Bosporanorum* е била постоянно установена през I в. на територията на Мизия и Горна Мизия, а престоят ѝ в Сирия е бил краткотраен и съвсем целеви – за участие в Партската война на Нерон (Филов 1906, 49-50). Предположението обаче е лишено от каквато и да било фактологическа аргументация, а се основава на споделени от Е. Ритерлинг в частно писмо до Е. Борман разсъждения от общ характер (вж. Bormann 1898, 175-176). Второто мнение е на Я. Бенеш, който в по-късната си (!) работа за римските помощни части на Долен Дунав напълно игнорира информацията за престоя на алата в Сирия и я разглежда като постоянно пребиваваща в Мизия/Долна Мизия от пред- или ранноклавдиево време чак до Хадриан (Beneš 1978, 6, 90, 99).

Popescu 2006-2007, 35[57]; индиректно – Holder 2005, 79-80; Holder 2006, 144, 157), а техният основен аргумент е *ex silentio* – отсъствието ѝ във военните дипломи, издадени за войската в Мизия/Долна Мизия от времето на Веспасиан насетне. Доколко сериозен обаче е този аргумент?

За първите повече от 20 години от управлението на Флавиевата династия, към настоящия момент разполагаме всичко на всичко с 3 фрагмента от военни дипломи, визиращи настанените тук кавалерийски помощни части, като всички те се отнасят към времето на още неразделената провинция Мизия. Допълнителна информация предлага една конституция за провинция Германия от 82 г., към която са вписани и 3 стануващи в Мизия *auxilia* – 2 кохорти и *ala Claudia Nova* (CIL XVI 28). Две от мизийските дипломи датират от 78 г. (RMD IV 209; Eck, Pangerl 2008, 322-324, Nr. 3), но състоянието им не позволява да се определи дали принадлежат на една и съща или на две различни конституции за кавалерийските части в провинцията. В първата от тях частично са запазени имената на 3 али – *I Gal[lorum], [G]allorum* и *Vespasia[na Dardanorum]*, без да е ясно какъв е бил общият им брой, а във втората присъства името само на една – *I Clau[dia Nova]*. Третата мизийска диплома отразява конституция от 82/83 г., издадена съвместно за али и кохорти от състава на провинциалния гарнизон (Weiss 2008, 275-279, Nr. 3). Според предложената възстановка на текста, изброени са били 6 али, но от тях са оцелели отчасти имената само на 3 – *(...)rum*, *II Gal[lorum]* и *[Vespasiana] Dardan[orum]*. Не може да не се отбележи поразителното сходство на този списък с представения в първата диплома от 78 г., което навежда на мисълта, че може би и двата са били идентични или много близки по съдържание.

От сумирането на представените данни следва, че за периода до разделянето на Мизия в 86 г. военните дипломи регистрират присъствието на нейна територия едва на 4-6 али, докато в най-ранната известна засега конституция за помощните войски в Долна Мизия от 92 г. само там са отбелязани 7 (!) али (Petolescu, Popescu 2004, 269-276). Очевидно е, че съдържаща се в наличните към момента дипломи информация по интересуващия ни въпрос е съвсем непълна и не дава основание да бъде използвана като аргумент *ex silentio*. Като се има предвид, че уволнението на войниците от кохортите в Мизия през 75 и 78 г. се е извършвало с по две отделни конституции, включващи приблизително равен брой части (RMD I 2; Pferdehirt 2004, 3-8; CIL XVI 22; RMD IV 208; RMD V 325), нормално е да се допусне, че по подобен начин се е процедирало и с отслужилите срока си в състава на алите, а това предполага наличието на още един, неизвестен засега списък от примерно още толкова мизийски али. Разбира се, да се разчита на възможната поява сред тях и на *ala Bosporanorum* би било също толкова несериозен аргумент *ex silentio*.

Все пак огромното мнозинство от досегашните изследвачи приемат, че след продължителния престой в Сирия *ala Bosporanorum* е била предислоцирана именно в Мизия (Wagner 1938, 18; Kraft 1951, 148; Beneš 1970, 161; Spaul 1994, 66; Petolescu 1995, 39; Lőrincz 2001, 15; Petolescu 2002, 65; Conrad 2004, 26; Marcu 2009, 128; Faccini 2010, 226; Matei-Popescu 2014, 212). Макар обикновено да не се взема отношение по въпроса кога точно е станало това, някои автори отнасят акта най-общо към времето на Веспасиан (Spaul 1994, 66; Faccini 2010, 226), а други са склонни да го свържат конкретно със завръщането през 71 г. на *legio V Macedonica* в Мизия след 10-годишно пребиваване на Изток (Wagner 1938, 18-19; Beneš 1970, 161; Petolescu 1995, 39; Petolescu 2002, 65). Последното

57 В по-късна своя работа (Matei-Popescu 2014, 212) авторът се отказва от това свое становище.

обаче изглежда малко вероятно, тъй като легионът е бил транспортиран към своето ново (старо!) местоназначение по море от Александрия в Египет, след дълъг марш дотам от *Zeugma* в Комагена (Matei-Popescu 2010, 40).

Неотдавна беше предложена и друга трактовка на проблема, според която *ala Bosporanorum* е била в Мизия по-рано и още преди 69 г. е била преместена в някаква друга част на Империята (Matei-Popescu 2014, 223). Въпреки че не е аргументирана с нищо, тезата на Ф. Матей-Попеску определено заслужава внимание, защото историческите анали са запазили сигурни свидетелства за придвижването на крупни войскови контингенти от Сирия към Мизия на два пъти в периода 68-69 г.

По-късното от тях се отнася до придвижването на войсковото съединение под командването на *C. Licinius Mucianus*, което било предназначено да участва в решителната битка за престола на Римската империя на страната на Веспасиан срещу Вителий (Mrozewicz 2002, 321). По сведение на Тацит то включвало *legio VI Ferrata* и 13000 *vexillarii* (Tac. Hist. II, 83 – ed. Heraeus), за повечето от които се счита, че са били набрани от стануващите в Сирия легиони, а останалите – от различни помощни части (Saxer 1967, 19, 119). Походът започнал към края на лятото или в началото на есента на 69 г.[58] По време на преминаването на експедиционния корпус през Балканите, през късната есен, на Муциан се наложило да отклони *legio VI Ferrata* към Мизия за ликвидиране на едно опасно дакийско нападение, предизвикано от чувствителното отслабване на граничната защита, тъй като по това време провинциалните легиони били в Италия (Tac. Hist. III, 46 – ed. Heraeus), където след победата при Кремона над войските на Вителий успешно настъпвали към Рим. След нормализиране на обстановката в Мизия, корпусът на Муциан продължил към Италия, като писменото свидетелство изрично гласи, че оставената на разположение на новоназначения провинциален управител *C. Fonteius Agrippa* войска била набрана от състава на „*бившите вителианци*" (Tac. Hist. III, 46 – ed. Heraeus). А това според мен обезсмисля предположението на Ф. Матей-Попеску, че регистрираното в началото на веспасиановото управление попълване на гарнизона на Мизия с помощни части от Сирия се дължи на преминаването на *C. Licinius Mucianus* през провинцията към края на 69 г. (Matei-Popescu 2014, 225).

По-ранното известие за прехвърляне на военни части от Сирия в Мизия в периода 68-69 г. е свързано с предислоцирането тук на *legio III Gallica*, което Светоний отнася към времето малко преди смъртта на Нерон (Suet. De vita Caesarum. VIII, 6, 3 – ed. Ihm)[59]. Първото му споменаване във връзка с бойни действия в Мизия се отнася конкретно до „*неговите помощни части*", които успяват в началото на 69 г. да разгромят деветхиляден конен отряд от роксолани (Tac. Hist. I, 79 – ed. Heraeus). Прехвърлянето на *legio III Gallica* не е било целево, за нуждите на някаква военна кампания, а е предвиждало трайното му установяване на Долни Дунав, с цел заздравяване отбраната на имперската граница, подложена по това време на постоянен и нарастващ варварски натиск, с който провинциалният гарнизон просто не е бил в състояние да се справи. Появата в състава на мизийския гарнизон на един нов легион е налагала атри-

---

58 В случая следвам хронологията на събитията у Тацит (Tac. Hist. II, 82-83; III, 25, 46, 49, 53; IV, 11 – ed. Heraeus), която несъмнено е за предпочитане пред твърдението на Йосиф Флавий, че Муциан потеглил към Италия през зимата на 69 г. (Flav. Jos. De bello Jud. IV, 11, 1 – ed. Niese).

59 Нерон е убит на 9 юни 68 г. Според Тацит, преместването е дело на Веспасиан (Tac. Hist. II, 74 – ed. Heraeus), но това определено не е било в сферата на неговите правомощия тогава. Понастоящем се приема, че *legio III Gallica* се озовава в Мизия през първата половина на 68 г. (Dąbrowa 2000, 310) и по всяка вероятност е настанен в незаетия по това време легионен лагер *Oescus* (Matei-Popescu 2010, 40, n. 175).

буирането към него на необходимия минимум от помощни части, които да осигурят адекватното му използване в бойни условия. Това обаче едва ли е било възможно при съществуващите условия, тъй като част от провинциалните *auxilia* са били изтеглени още през 61 г., за да подпомагат участието на *legio V Macedonica* в Партската война, а само през предходната зима (67-68 г.) Мизия се е лишила от още две от своите кохорти, напълно унищожени при нападение на роксолани (Tac. Hist. I, 79 – ed. Heraeus). Ето защо преместването на *legio III Gallica* от Сирия неминуемо е било съпроводено според мен с трансфер оттам и на известно количество помощни войски, снети от счетените за безопасни според тогавашната оперативна обстановка направления[60]. Наред с кохортите *VII Gallorum*, *I Raetorum* и може би *I Antiochensium* и *I Thracum Syriaca* (Matei-Popescu 2014, 225), към тях с голяма доза увереност по мое мнение трябва да бъде причислена и *ala Bosporanorum*, охранявала дотогава малък сектор от напълно спокойната в края на управлението на Нерон граница с Партия.

Епитафията на *Blandu[s] Sing(i?)ber(t?)i f(ilius)* от Черковица е достатъчно сигурно указание, че по време на престоя ѝ в Мизия алата е била настанена във военния лагер *Anasamus*. С изключение на Ф. Матей-Попеску, който счита, че военната част е напуснала провинцията още преди 69 г. (Matei-Popescu 2014, 223), повечето изследвачи приемат, че това е станало много по-късно, във връзка с прехвърлянето ѝ в Панония (Wagner 1938, 18; Kraft 1951, 148; Beneš 1970, 161; Spaul 1994, 66; Petolescu 1995, 39; Lőrincz 2001, 15; Petolescu 2002, 65; Conrad 2004, 26; Marcu 2009, 128; Faccini 2010, 226). Отсъствието на алата в многочислените военни дипломи за Долна Мизия от периода 92-105 г. обаче сигурно свидетелстват, че по това време тя вече не е била тук (Matei-Popescu 2010, 240-241). Съществува възможност частта да е последвала през ранната есен на 69 г. трите мизийски легиона (*III Gallica*, *VII Claudia* и *VIII Augusta*), които се отправили към Италия за борба с привържениците на Вителий, но това изглежда малко вероятно, тъй като, освен че изворите не споменават те да са били придружени от *auxilia*, последните са били от жизнено важно значение за поддържане в някакви норми на силно отслабената поради отсъствието на легионите гранична защита.

Въз основа на направените дотук изводи и заключения, пребиваването на *ala Bosporanorum* в Мизия/Долна Мизия може да се отнасе най-общо към периода 68-92 г. С „мизийския", а не със „сирийския период" в историята на алата, при това – с времето след 71 г., а не с годините на нероновото управление, би следвало да се свърже според мен и финалът на военната кариера на *T. Rutilius Varus* (CIL X/1 1258), който от *tribunus militum* в *legio V Macedonica* бил назначен за *praefectus* на *ala Bosporanorum*[61] (обр. 15/5). Това със сигурност е станало преди цензорството на Веспасиан и Тит през 73/74 г., когато вече бившият военен е въведен като *homo novus* в римския сенат (Ritterling 1907, 305). Неясно по какви съображения и кога точно в посочения по-горе период, алата е изведена от Мизия и предислоцирана в провинция Азия, където присъствието ѝ е сигурно регистрирано от един важен епиграфски паметник, убягнал от вниманието на досегашните изследвачи. Става дума за гръкоезичен надпис, открит през 1954 г. в чертите на Payamalanı в Турция и за пръв път съобщен през 1995 г. (Ballance

60 За съжаление, въпросът относно местонахождението на базовия лагер на *legio III Gallica* в Сирия през I в., а респективно – за намиращата се под негова военна юрисдикция територия, е напълно неясен (Dąbrowa 2000, 312-313).

61 Дискусията по този въпрос е отчасти отразена в: Matei-Popescu 2010, 39, n. 157. За още мнения вж.: Cichorius 1893, 1234; Wagner 1938, 18; Faccini 2010, 226.

1995, 188-189), който е бил поставен от благодарните жители на селото *Eibeos*/*Eibeon* в чест на техния благодетел *C. Septumius Carbo*, декурион от алата (*δεκουρίων ε[ἴλ]ης Βωσπορεαν[ῆ]ς*) (обр. 15/6). Според М. Балънс, игнориращ престоя на военната част в Мизия, тя е била прехвърлена в Азия от Сирия около 70 г. и преди 113 г. е отпътувала оттам за Панония. По същия начин, отново с премълчаване на „мизийския период" в нейната история, е представена хронологията на събитията и в подготвения за печат текст относно надписа, който предстои да бъде публикуван в том XI на поредицата *Monumenta Asiae Minoris Antiqua* (MAMA XI 65). Единствената разлика е в датата за появата на *ala Bosporanorum* в провинция Азия, която сега е изтеглена малко по-напред във времето, към 73-75 г.

Ако това е вярно, престоят на алата в Мизия, респективно в кастела *Anasamus*, следва да бъде ограничен в периода от първата половина на 68 до 73-75 г. За състава на гарнизона и за продължителността на използването на лагера след това през епохата на Принципата няма данни, но анализът на военно-политическите събития и свързаната с тях административна реорганизация на земите по Долни Дунав през II-III в. дава възможност за задоволителен, макар и индиректен отговор на втория от поставените въпроси.

Повечето изследвачи днес приемат, че още в резултат на Първата Дакийска война на император Траян (101-102 г.) северната граница на Римската империя е трайно отместена далеч на север от долното течение на р. Дунав, а след ликвидирането на царството на Децебал през 106 г. цялата обширна завладяна територия в Банат, Влашката низина, Южна Молдова и Карпатите е поделена между новосъздадената провинция Дакия и Долна Мизия. Тази ситуация се запазва до началото на управлението на Хадриан, когато (около 118 г.) териториалните придобивки на Долна Мизия в Южна Молдова и Мунтения са изоставени, а останалите, обхващащи Източна Олтения и Югоизточна Трансилвания, са обособени в новата провинция Долна Дакия (Zahariade, Gudea 1997, 28-29; Gudea 1997, 5-8; Gudea 2005, 341-347; Gudea, Găzdac 2006-2007, 49-54; Petolescu, Matei-Popescu 2008, 357-367; Petolescu 2010, 163-168). Във връзка със същата административна реорганизация напоследък се поставя и изграждането на земления вал, известен под името *Brazda lui Novac de sud*, който преграждa югозападната част на Мунтения от р. Олт при Слъвени до вече несъществуващото езеро Гряка западно от Олтеница[62] и се счита за гранична линия между Римската империя и *Barbaricum* (Sarnowski 1983, 272-273; Zahariade, Gudea 1997, 34; Gudea 2005, 349, 360-362; Bogdan Cătăniciu 2009, 199-200). Валът продължава да функционира до издигането на т. нар. *Limes Transalutanus*, започващ от дунавския бряг при Флъмънда и достигащ прохода Бран в Югоизточните Карпати[63]. Датировката на *Limes Transalutanus* все още не е уточнена и е предмет на оживена дискусия, базираща се повече на исторически съображения, отколкото на преки археологически доказателства[64]. Докато финалът на използването му се поставя общо-взето единодушно около средата на III в. или дори малко по-късно, мненията относно времето на неговото изграждане варират в широки

62 Описание на трасето и конструктивните особености на вала в: Tudor 1978, 256-258.

63 Най-подробното представяне на останките от *Limes Transalutanus* и цялата свързана с него укрепителна и пътна инфраструктура е в: Teodor 2015, 15-102.

64 По тези въпроси вж.: Bogdan Cătăniciu 2009, 195-203. Напоследък Ж. Виши изказа екстравагантната, но съвсем неприемлива идея, че в случая не става дума за никакъв limes, а за „*merely a fortified road*" (Visy 2014, 67).

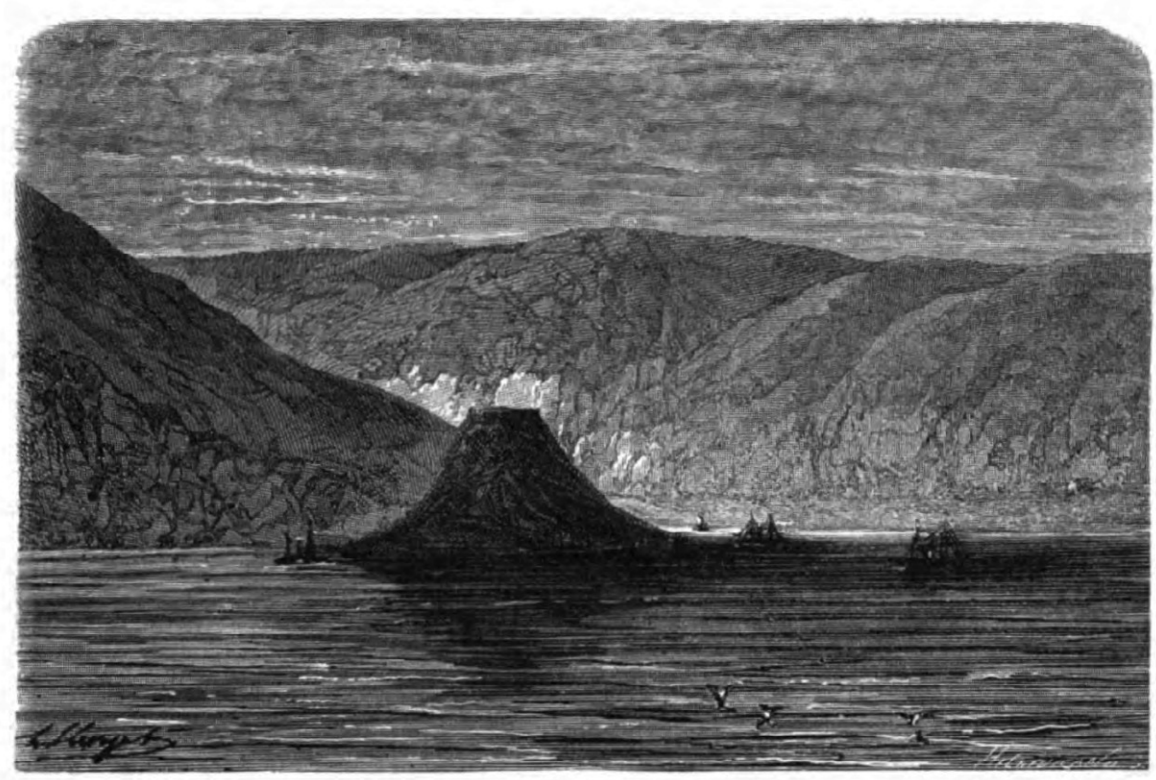
Обр. 16. Крепостта „Осъмско кале", поглед от северозапад (снимка Калин Димитров, 2014 г.)
Fig. 16. The fortress "Osamsko kale", view from the northwest (photo by Kalin Dimitrov, 2014)

хронологически граници – от управлението на Хадриан до това на Каракала, като се допуска и съществуването на два обособени строителни периода, възможно разделени с хиатус във функционирането на съоръжението (Tudor 1978, 260-264; Bogdan Cătăniciu 1981, 33-34; Vladescu 1983, 130; 1986, 96-97; Gudea 1997, 9; Bogdan Cătăniciu 1997, 78-111; Marcu 2005, 150; Petolescu 2010, 169, 182-188; Teodor 2015, 104).

От приведените по-горе данни е ясно, че още от 101-102 г. участъкът от бившия долномизийски лимес около устието на р. Осъм престава да бъде имперска граница за продължителен период – поне до към средата на III в., ако не и чак до евакуацията на дакийските провинции при император Аврелиан. Това естествено е направило ненужно съществуването на военния лагер *Anasamus*, който по всяка вероятност е бил изоставен още в самото начало на II в. Животът във възникналото край него цивилно селище обаче не само не заглъхнал, но продължил с бурни темпове, което дава основание на някои автори да говорят за оформянето тук през втората половина на II в. и при Северите на център с градски живот (Геров 1950/51-1951/52, 21-22). За съжаление, липсата на проучвания и оскъдният наличен археологически материал не позволяват установяване на горната хронологическа граница на неговото обитаване.

Късноантичният *Ansamus/Ἄσημοῦς/ Ἀσήμος*

От началото на последната четвърт на III в. Долни Дунав отново се превръща в граница на Римската империя и продължава да бъде такава чак до създаването в края на VII в. на българската държава по тези земи. Във връзка с това през късноримския период, от края на III/началото на IV в. насетне, се предприемат мащабни мерки за

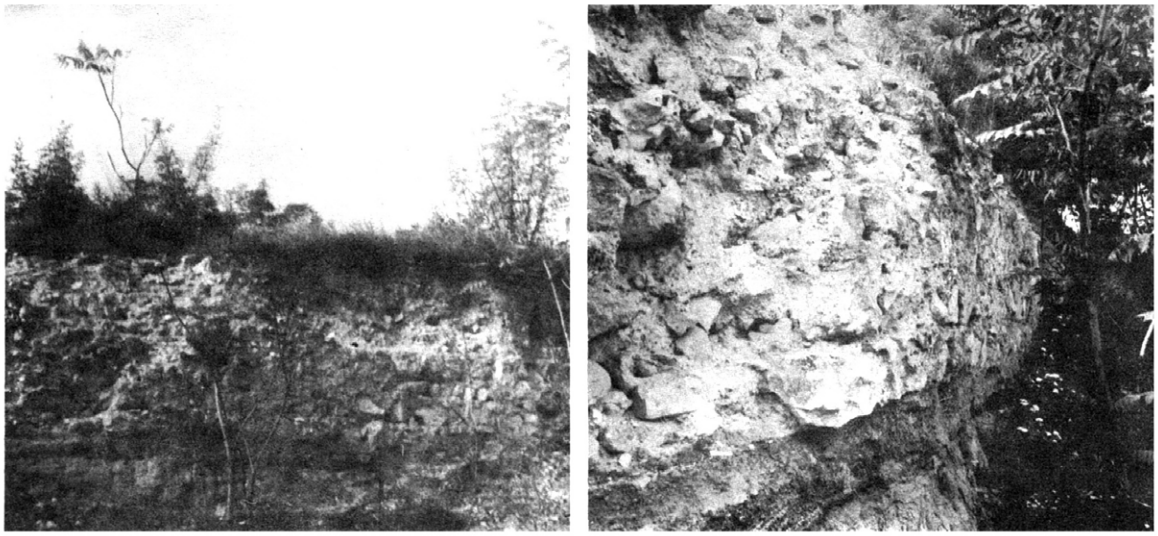
Обр. 17. „Осъмско кале", графика от Юбер Клерже по скица на Г. Лежан (по Lejean 1873, 118)
Fig. 17. "Osamsko kale", graphics drawn by H. Clerget after a sketch of G. Lejean (after Lejean 1873, 118)

заздравяване на граничната защита, изразяващи се почти навсякъде в преизграждане *a fundamentis* на отбранителната инфраструктура по дунавския бряг и в настаняване на голям брой войскови части, огромното мнозинство от които от нов организационен тип. Новоизградените укрепления са със съвършено различен външен облик, отговарящ на съвременните постижения и тенденции в развитието на фортификационната архитектура, а изборът на мястото за тяхното ситуиране често е свързан с предислокация от предпочитания в миналото равнинен терен върху естествено защитени възвишения.

В рамките на тази кампания, неизвестно кога точно, но вероятно още в първите десетилетия на късноримския период, възниква и кастелът, отбелязан в *Notitia Dignitatum* с името *Ansamus*, който следва да се счита за физически, юридически и функционален приемник на отдавна изоставения към това време ранноримски военен лагер *Anasamus*. Кастелът безалтернативно се отъждествява с т. нар. „Осъмско кале", за пръв път съобщено пред световната общественост от Г. Лежан (Lejean 1873, 116).

Крепостта се намира на десния бряг на р. Осъм, на 1,6 км югоизточно от центъра на с. Черковица и на около 2 км в същата посока от ранноримския военен лагер. Заема естествено (?) оформената като три стъпаловидно разположени тераси билна част на скалист полуостров със стръмни склонове, издаващ се в западния край на възвишението Караджабаир (обр. 16). Обектът никога не е бил проучван археологически, но многократно е посещаван от любители на старините и специалисти, които са оставили бележки за видяното от тях на терена.

Г. Лежан заварил крепостта във вид на наклонена, покрита с гъста тревна по-

Обр. 18. „Осъмско кале" – състояние на обекта към края на 70-те години на XX в. (по Митова-Джонова 1979, обр. 98а)
Fig. 18. "Osamsko kale" – state of the site in the late-70s of the 20th c. (after Митова-Джонова 1979, fig. 98а)

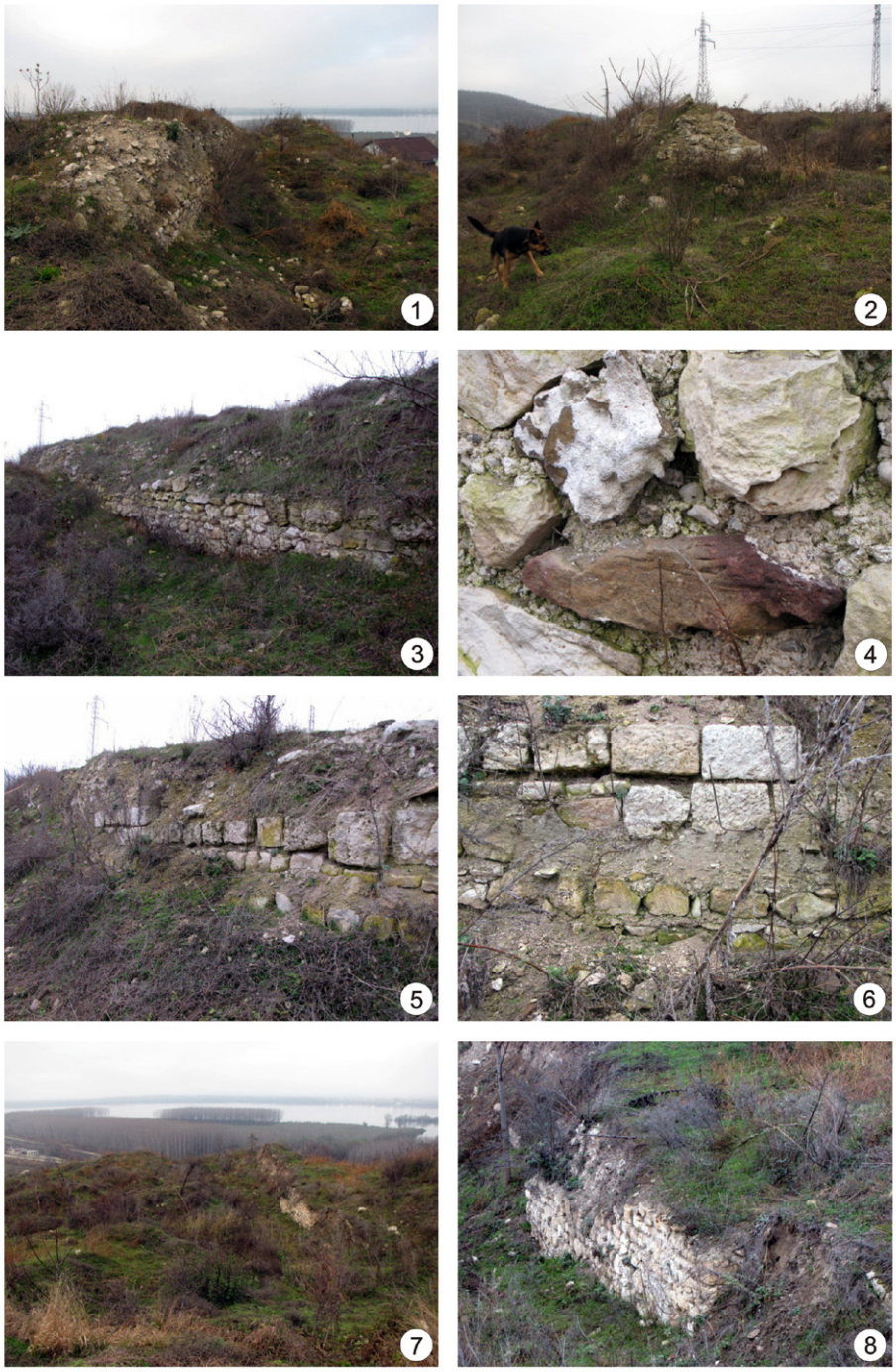
кривка поляна, само в най-северната част на която се зебелязвали останки от крепостна стена, определена от него като отнасяща се към римската епоха (Lejean 1873, 116) (обр. 17).

К. Шкорпил не съобщава нищо за облика на фортификационните съоръжения, но предположително ги отнася към Средновековието. На него дължим и първото известие за наличието на таен подземен ходник, извеждащ от крепостта. Останките му били открити при строителството на съвременното шосе покрай десния бряг на р. Осъм, в северното подножието на възвишението. Ходникът имал вид на канал с широчина 1,60 м и водил в южна посока. Стените му били изградени от ломен камък, а отгоре бил покрит с цилиндричен свод с дебелина 0,30 м (Шкорпил 1905, 461, 464).

Д. Митова-Джонова определя защитената площ на около 20 дка и споменава за видими останки от източната крепостна стена, все още запазена на места на височина 1,5-2 м, но с изваден външен облицовъчен камък (обр. 18). Твърде важна е констатацията на авторката, че теренът извън източната крепостна стена е бил подкопан в ново време под нивото на зида, при което на терена ясно се очертали 3 вкопани в льоса и опалени ями, предназначени за съхраняване на храни (Митова-Джонова 1979, 66 № 452). Предвид очертаната стратиграфска картина, очевидно става дума за наличието на (поне един!) по-ранен жилищен хоризонт, свързан с обитаване на територията на възвишението преди крепостното строителство през късноримския период.

Нов участък от съобщения от К. Шкорпил таен ходник е бил разкрит през 1988 г. при иманярски дейности в чертите на самата крепост. Според отразената в научната книжнина информация, сводът му е бил изграден от тухли, а при копането са били намерени византийска анонимна монета от XI в. и скифата на Мануил Комнин (Бънов 1995, 456).

Следващите бележки за обекта са на Т. Ковачева, която за пръв път пояснява, че трасето на укрепителната система е съобразено с особеностите на терена. Крепостните стени са градени с лицева зидария от добре оформени и фугирани каменни блок-

Обр. 19. „Осъмско кале" – състояние на обекта към 2011 г. (по http://tyrsa4a.snimka.bg/travel/k-snoantichna-i-srednovekovna-krepost-an-asamus-asamus-anasamus-asamus-os-msko-kale-s-cherkovica-obsht-nikopol.615049): 1-2. Останки от източната крепостна стена; 3-4. Градеж на субструкцията на източната крепостна стена; 5-6. Градеж на суперструкцията на източната крепостна стена; 7-8. Протейхизма
Fig. 19. "Osamsko kale" – state of the site by 2011 (after http://tyrsa4a.snimka.bg/travel/k-snoantichna-i-srednovekovna-krepost-an-asamus-asamus-anasamus-asamus-os-msko-kale-s-cherkovica-obsht-nikopol.615049): 1-2. Remains of the eastern fortress wall; 3-4. Construction of the substructure of the eastern fortress wall; 5-6. Construction of the superstructure of the eastern fortress wall; 7-8. The proteichisma

чета и емплектон от ломени камъни, споени с хоросан, съдържащ едро счукана тухла. Авторката успява да идентифицира втори укрепителен пояс (протейхизма) от север-североизток и допълва известното дотогава за тайния ходник с теренна констатация за наличието по неговото трасе на терасовидно оформени каменни площадки, целящи по-лесно преодоляване на значителната денивелация. В западната част на укрепената площ е регистриран запазен в суперструкция северен дял от постройка с тухлен градеж. Пак тук са разпознати останки и от други опожарени сгради. Съобщава се за изобилие от фрагментирана строителна и битова керамика в чертите на защитената площ, както и за 4 (запазени *in situ*?) питоса с каменни похлупаци. От приведеното описание на битовата керамика следва, че тя се отнася както към късната античност, така и към средновековието (Ковачева 2000, 233-234). Същата информация е преповторена от Т. Ковачева и в две по-късни нейни работи, като единствената разлика е в изричното разделение на керамиката на късноримска, ранновизантийска и средновековна, при което специално се акцентира на присъствието сред последната на фрагменти от т. нар. „печенежки котли" (Ковачева 2004, 34-36; 2008, 16).

Определен научен интерес представлява албумът с теренни снимки от „Осъмско кале", публикуван в електронното пространство от М. Гърдев[65]. Ако се съди по датата на създаване на албума – 20 август 2011 г., фотосите би трябвало да отразяват състоянието на обекта преди това, но определено след пика на иманярската истерия в края на миналия и началото на нашия век. На част от снимките са регистрирани сравнително неотдавна разкопани и още не успели да се обезличат участъци от крепостната стена и протейхизмата[66], което дава отлична представа за редица важни конструктивни аспекти, свързани с осъщественото фортификационно строителство (обр. 19/1-2). Суперструкцията на външното лице на източната крепостна стена е градена в *opus vittatum*, от грижливо обработени каменни блокове със средни размери, като на места, за спазване на редовата зидария, са вмъкнати и по-малки, едностранно обработени камъни с различна форма и размери. В тези случаи е приложена допълнителна фугировка, а понякога и цялостно обмазване на външната повърхност с дебел пласт хоросан (обр. 19/5-6). Субструкцията е в *opus caementicum*, като между нея и суперструкцията е оформен тесен банкет, който стъпаловидно се спуска от юг към север, поради естествената денивелация на терена. Хоросанът е бял, с примес на едро счукана тухла, а в субструкцията – и на доста едра баластра (обр. 19/3-4). Суперструкцията (?) на вътрешното лице на протейхизмата е градено също в подобие на *opus vittatum*, но от по-зле обработени и значително по-малки по размери каменни блокчета (обр. 19/7-8). Приложената и в двата случая строителна техника е типична за късната античност[67], като тази на източната крепостна стена намира множество близки паралели в паметници на фортификационната архитектура от края на III/първата половина на IV в. в българските земи, като например Бонония (Атанасова 1974, 337-338), Ескус II (Иванов Иванов 1998, 70-80), Трансмариска (Петков 2010, 49-58), Туида (Щерева 2001,

65 http://tyrsa4a.snimka.bg/travel/k-snoantichna-i-srednovekovna-krepost-an-asamus-asamus-anasamus-asamus-os-msko-kale-s-cherkovica-obsht-nikopol.615049.

66 Идентификацията на изобразените на снимките фортификационни елементи стана възможно след посещенията ми на обекта през 2014 и 2015 г.

67 Въпросите за техниката на градеж и материалите в крепостното строителство по българските земи през късната античност са в една или друга степен засегнати в: Вачева 1979, 1-10; Иванов 1980, 143-144; Овчаров 1982, 62-76; Biernacka-Lubanska 1982, 110-140; Вачева 2001а, 79-84; Вачева 2001б, 84-87.

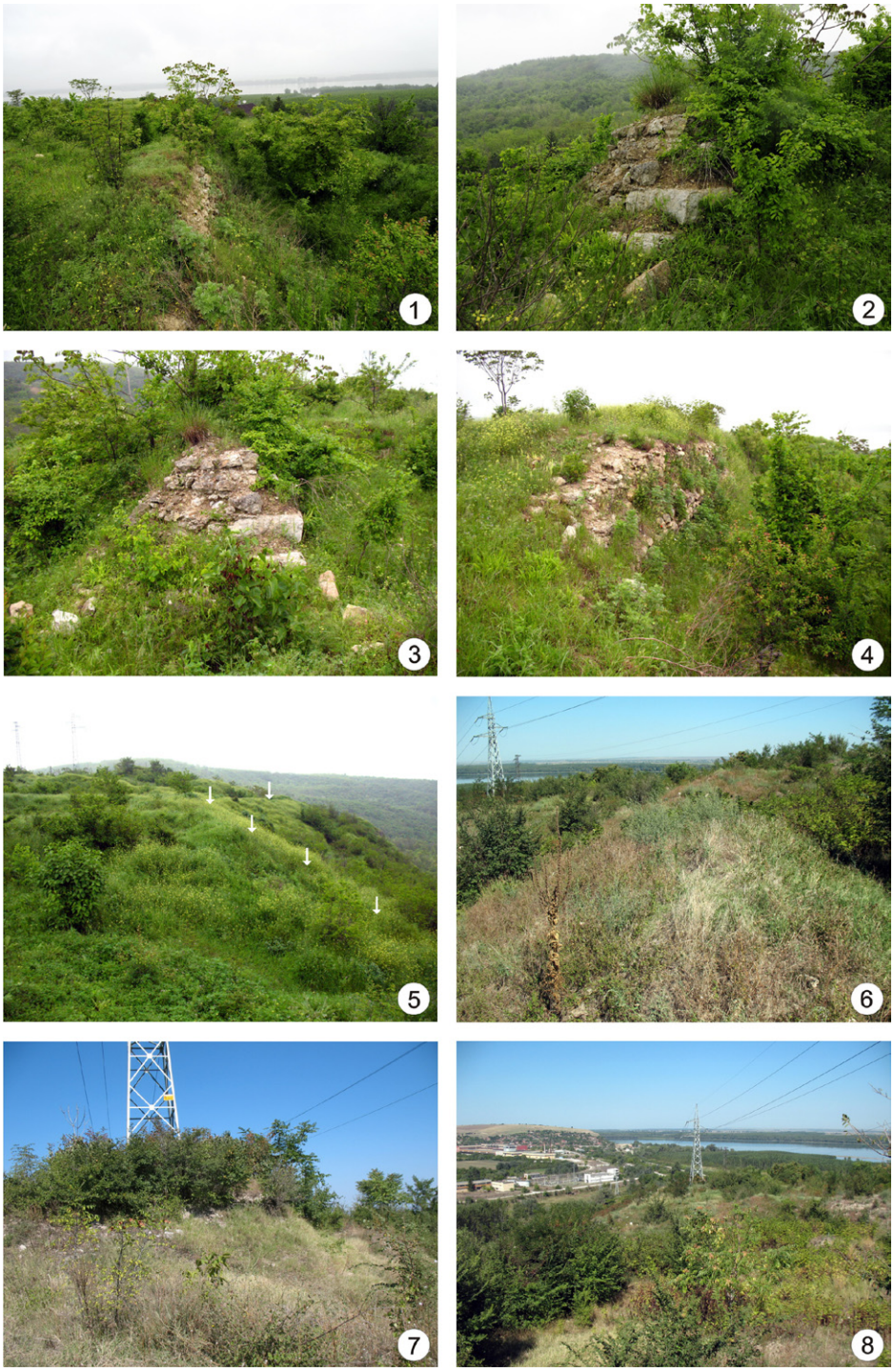
88-94), Одърци (Торбатов 2002, 356-369), Абритус (Иванов 1980, 221-226; Радославова, Дзанев 2003, 115, 130), Кария (Торбатов 2002, 197-206) и т. н. Протейхизмата пък се счита за характерно за ранновизантийския период нововъведение в укрепителното строителство, пикът на чието разпространение се отнася от втората половина на V до към средата на VI в. (Овчаров 1973, 11-23).

За съжаление, през 2014 и 2015 г.[68] „Осъмско кале" беше заварено в извънредно неподходящ за теренна работа вид – обрасло с храсти и ниска горска растителност, осеяно с множество стари и нови иманярски изкопи и с обрушена на повечето места лицева зидария на крепостните зидове. Въпреки това, на терена все още личаха отделни фрагменти от познатите от коментираните по-горе фотоси укрепителни съоръжения, ограничаващи защитената територия от изток и североизток (обр. 20/1-4), което позволи точно проследяване на трасето на източната крепостна стена и на разположената пред част от фронта ѝ на североизток протейхизма. По периферията на най-долната тераса върху билото на възвишението, непосредствено над стръмните склонове на северозапад и запад, беше регистриран висок около 1,0 м валообразен разсип от каменен зид, почти напълно затварящ периметъра на външната отбранителна линия на крепостта (обр. 20/5). Нещо повече, по западните ръбове на горните две тераси в защитената територия съвсем ясно бяха разпознати останки от масивни каменни зидове на хоросанова спойка (обр. 20/6-8), което сигурно свидетелства, че в окончателен вид реализираната фортификационна схема е включвала три (!) концентрично разположени отбранителни линии. Според съставения план[69] (обр. 21), външният укрепен периметър е с неправилни, предопределени от конфигурацията на терена очертания, има дължина 470 м (заедно с протейхизмата) и затваря площ малко повече от 11,5 дка. Средната отбранителна линия ограничава площ от около 4,5 дка, която също е с неправилен план. Вътрешният пояс огражда част от най-високата и ярко доминираща над цялата защитена територия тераса на възвишението, с площ по-малко от 2 дка. Южният крепостен зид е нанесен хипотетично, тъй като при прокарването на високоволтов електропровод в недалечното минало неговите останки са били напълно унищожени.

Дебелината на крепостните стени не можа да бъде установена на нито едно място и никъде по трасето на описаните фортификационни съоръжения не бяха забелязани останки от структури, които биха могли да се отъждествят с кули. Изхождайки от теренните дадености, най-вероятно е главната порта на крепостта да е била разположена по трасето на южната крепостна стена, и то някъде в близост до югозападния ъгъл. Предположението на Т. Ковачева за съществуването на порта и в запад-северозападната част на крепостта, основаващо се на засеченото тук начало на тайния ходник (Ковачева 2000, 233; Ковачева 2004, 35; Ковачева 2008, 16), изглежда твърде неправдоподобно, поради самото естество на терена – стръмни и абсолютно непристъпни скалисти склонове, с височина повече от 60 м. Що се отнася до ходника обаче, именно тук е най-подходящото място за изграждане на подобно съоръжение, както показват многочислените примери от Балканите. Според съвременното състояние на проучванията, съоръженията от този вид се тълкуват главно като водоснабдителни и се разглеждат като специфична иновация от ранновизантийския период (*Сукидава*: Tudor, Bujor 1960, 541-552; *Филипопол*: Ботушарова 1963, 94; *Залдапа*: Торбатов 2000б,

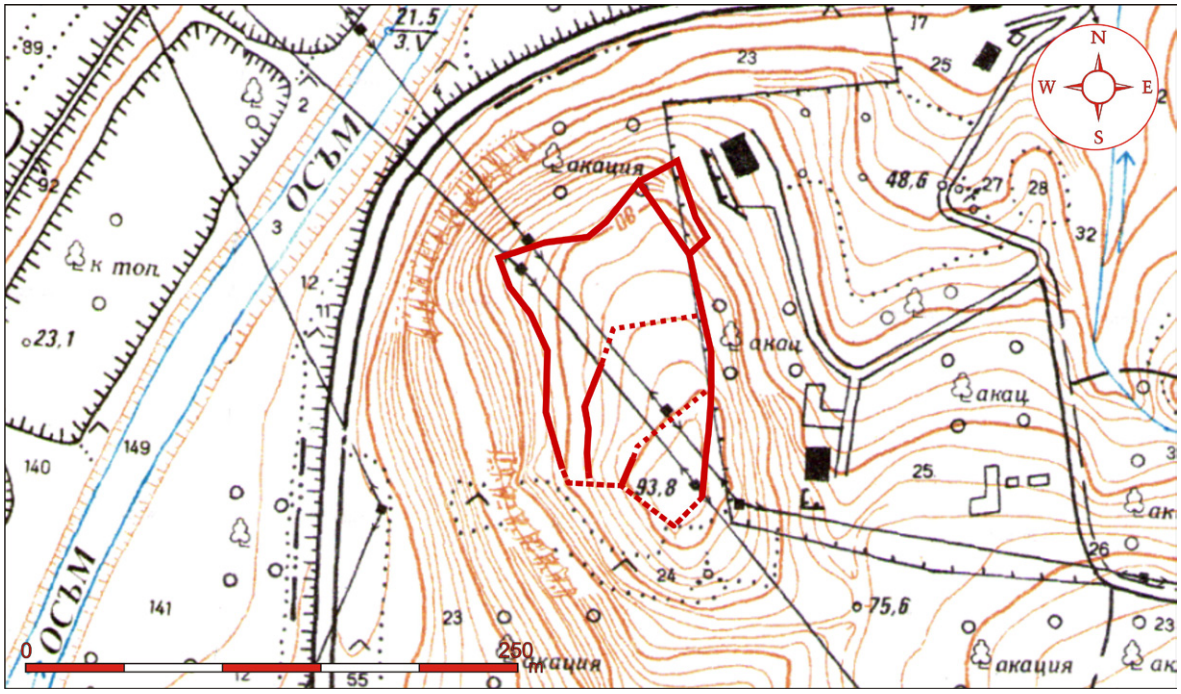
68 Вж. бел. 48.

69 Планът е снет с GPS устройство Garmin eTrex Legend HCx.

Обр. 20. „Осъмско кале" – състояние на обекта през 2014-2015 г. (снимки С. Торбатов): 1-4. Останки от източната крепостна стена; 5. Останки от западната стена на външната отбранителна линия; 6. Останки от западната стена на средната отбранителна линия; 7. Вътрешното укрепено ядро; 8. Поглед от вътрешното укрепено ядро на северозапад

Fig. 20. "Osamsko kale" – state of the site in 2014-2015 (by S. Torbatov, 2014-2015): 1-4. Remains of the eastern fortress wall; 5. Remains of the western wall of the outer circle of fortifications; 6. Remains of the western wall of the middle circle of fortifications; 7. The inner fortified nucleus; 8. View from the inner fortified nucleus to the northwest

Обр. 21. План на крепостта „Осъмско кале" (автор С. Торбатов)
Fig. 21. Plan of the fortress "Osamsko kale" (by S. Torbatov)

60-65; *Траянови врата*: Митова-Джонова 1994, 87; *Голеш*: Atanasov 1997, 127; *Маркели*: Аладжов 2005, 287-288; *Симеоновград*: Аладжов 1985, 16; *Русокастро*: Дражева, Николов 2010, 540-542; Дражева, Николов 2011, 476-478; *Зикидева*: Дерменджиев 2000-2001, 109-110; Дерменджиев 2002-2003, 259-264), която е била възприета и репродуцирана и по време на Второто българско царство (*Търновград*: Дерменджиев 2002-2003, 257-268; *Червен*: Димова, Йорданов 1984, 14-19; Йорданов 1993, 30-35).

Отсъствието на археологически проучвания и на документирани стратиграфски наблюдения не дава възможност за обосновано тълкуване и точна хронологическа атрибуция на фортификационните и други архитектурни структури, регистрирани досега в чертите на „Осъмско кале". Както вече беше отбелязано, събраната оттук битова и строителна керамика сигурно свидетелства за интензивно обитаване на мястото през двата периода (късноримски и ранновизантийски) на късната античност и през Средновековието. Известният нумизматичен материал от крепостта е твърде малочислен и включва всичко на всичко 12 монети[70], но и те очертават същите два основни периода в нейното използване, разграничени от ясно изразен, продължителен хиатус – IV-VI и X-XII в.[71]

Колкото и откъслечни и непълни да са наличните археологически данни, те отлично се корелират със сведенията от писмените извори и свидетелстват, че късноримският кастел *Ansamus* възниква не по-късно от първите десетилетия на IV в.[72] Като

70 Константин II – 1 бр.; Констанций II – 1 бр.; Анастасий I – 1 бр.; Юстин I – 1 бр.; Юстиниан I – 2 бр.; Юстин II – 1 бр.; Василий II с Константин VIII – 1 бр.; Роман III Аргир – 2 бр.; неопределен анонимен фолис от XI в. – 1 бр.; и Мануил I Комнин – 1 бр. (Бънов 1995, 456; Ковачева 2000, 234-235; 2004, 35; 2008, 16)

71 За откритото в района на с. Черковица съкровище от сребърни монети на цар Иван Шишман няма данни да произхожда от обекта (Бънов 1995, 455-456).

72 В първата си публикация за „Осъмско кале" Т. Ковачева предположително свързва изграж-

се има предвид сравнително немногочисления състав на неговия гарнизон[73], трудно е да се приеме, че още от самото начало е било укрепено цялото било на възвишението. По-вероятно е кастелът да е обхващал само горните две тераси, при което площта му не би надхвърляла 4 дка. Разширяването на защитената територия следва да се постави във връзка с функционалната трансформация на бившия военен лагер в укрепено селище, последвала рухването на късноримския модел на военна организация в долнодунавските провинции към края на IV/началото на V в. Към средата на V в. Ἀσημοῦς е „яка крепост", оказала се в състояние да устои на хунския натиск, а през втората половина на VI в. Ἄσήμος е вече процъфтяващ „град", с всички характерни за епохата реквизити на градския живот. Точното време и обстоятелствата довели до неговия заник са неизвестни. Археологическият материал свидетелства за възникването и развитието върху неговите руини на съвършено нова селищна структура в периода X-XII в.

Цитирана литература

Аврамов, В. 1929. *Войната на България с Византия в 1190 г. и погромът на императора Исак Ангел при гр. Трявна*. София: Печатница на Армейския военно-издателски фонд.

Аладжов, Д. 1985. Симеоновград в древността и средновековието. - В *Константция. Втора отчетна конференция за археологическите проучвания в Симеоновград*. Хасково: Окръжен исторически музей, 5-48.

Аладжов, Ж. 2005. Разкопки на Карнобатската крепост Маркели. В Ников, К. (ред.). *Археологически открития и разкопки през 2004 г.* София: Авангард, 287-288.

Аспарухов, М. 2007. *Археологически приноси към историята на средновековния Никопол. Част първа* (Библиотека „Български Северозапад" към „Известия на музеите в Северозападна България", 13; второ издание). София: Полиграфически комбинат „Димитър Благоев".

Атанасова, Й. 1974. Кругльıе и полигональные башни в Dacia Ripensis. *Thracia* 3, 337-344.

Банников, А. 2006. Позднеримские auxilia. *Античный мир и археология* 12, 238-252.

Банников, А. 2008. Пограничные войска Римской империи (limitanei и ripeness). *Мнемон* 7, 277-286.

Ботушарова, Л. 1963. Крепостната стена по северните склонове на Небет тепе. *Годишник на Народния археологически музей Пловдив* V, 77-115.

Бешевлиев, В. (ред.). 1954. *Гръцки извори за българската история, 1*. София: Издание на Българската академия на науките.

Бешевлиев, В. 1955. Латинските местни имена в Мизия и Тракия. *Известия на Археологическия институт* 19, 279-302.

дането на крепостта със строителната политика на император Юстиниан I (Ковачева 2000, 233), но в следващите си работи ревизира това свое становище и отнася възникването ѝ „най-рано към началото на IV в., времето на император Константин I и синовете му" (Ковачева 2004, 35; 2008, 16).

73 Вж. по-горе в текста коментара за бойния ефектив на частта *milites praeventores*.

Бонев, А. 1999. Тракийска керамика от средновековния град край Никопол. *Археология* 3-4, 1-8.

Бородин, О. 1984. Развитие географической мысли. В Удальцова, З. (ред.). *Культура Византии (IV – первая половина VII в.)*. Москва: Наука, 432-466.

Боянов, И. 2008. *Римските ветерани в Долна Мизия и Тракия (I–III в.)*. София: ИК Авалон.

Бънов, П. 1994. Поселищен живот в земите по долното поречие на реките Искър, Вит и Осъм през II-III в. (по монетни данни). *Известия на музеите в Северозападна България* 22, 43-63.

Бънов, П. 1995. Български средновековни монети от Плевенския музей. *Известия на музеите в Северозападна България* 23, 441-458.

Вачева. К. 1979. За терминологията на строителните техники през античността. *Археология* 1, 1-10.

Вачева. К. 2001а. Строителни материали. В Щерева, И., Вачева, К., Владимирова-Аладжова, *Д. Туида – Сливен, 1* (Разкопки и проучвания, XXVIII). София: Издателство „ГАЛ-ИКО", 79-84.

Вачева. К. 2001б. Строителни техники. В Щерева, И., Вачева, К., Владимирова-Аладжова, *Д. Туида – Сливен, 1* (Разкопки и проучвания, XXVIII). София: Издателство „ГАЛ-ИКО", 84-87.

Велков, И. 1923-1924. Новооткрити старини. *Известия на Българския археологически институт* 2, 225-229.

Велков, В. 1959. *Градът в Тракия и Дакия през късната античност (IV-VI в.). Проучвания и материали*. София: Издание на Българската академия на науките.

Велков, И. 1960. *Наши старинни градове*. София: Издателство на ЦК на ДКМС „Народна младеж".

Военно-Историческая Коммисія Главнаго Штаба. 1898. *Сборникъ материаловъ по Русско-турецкой войне 1877-1878 гг. на Балканскомъ полуострове. Выпуск 2. Журналъ военныхъ действій, веденный въ Полевомъ Штабе*. С.-Петербургъ: Военная Типографія.

Гайдукевич, В. 1949. *Боспорское царство*. Москва – Ленинград: Издательство Академии Наук СССР.

Георгиев, В. 1977. *Траките и техният език*. София: Издателство на Българската академия на науките.

Геров, Б. 1948/49. Романизмът между Дунава и Балкана. Част I. От Август до Хадриан. *Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет* XLV, 1-92.

Геров, Б. 1950/51-1951/52. Романизмът между Дунава и Балкана. Част II. Романизмът между Дунава и Балкана от Хадриан до Константин Велики (1). *Годишник на Софийския университет. Филологически факултет* XLVIII, 1952-1953, 17-121.

Гиндин, Л., Литаврин, Г. (ред.). 1994. *Свод древнейших писменных известий о славянах. Том I (I-VI вв.)*. Москва: Издательская фирма „Восточная литература" РАН.

Глушанин, Е. 1985. Пограничная армия Византии IV в. *Византийский временник* 46, 199-203.

Грънчаров, М. (ред.). 2004. *История на Никопол от древността до 1944 г.* Плевен: Регионален исторически музей.

Дерменджиев, Е. 2000-2001. Към фортификацията на ранновизантийското укрепле-

ние край река Янтра във Велико Търново (според новите проучвания на комплекса при църквата "Св. 40 мъченици"). *Известия на Регионален исторически музей – Велико Търново* XV-XVI, 108-118.

Дерменджиев, Е. 2002-2003. Две водоснабдителни съоръжения от ранновизантийската и средновековна крепост на хълма Царевец във Велико Търново. *Известия на Регионален исторически музей – Велико Търново* XVII-XVIII, 257-268.

Дестунис, Г. 1861. Сказанія Приска Панійскаго. *Ученыя записки втораго отдѣленія Императорской Академіи Наукъ* VII.1, 1-112.

Дечев, Д. 1954. Тракийски названия на наши реки. *Известия на Института за български език* 3, 267-283.

Димитров, Д. 1942. *Надгробните плочи от римско време в Северна България*. София: Държавна печатница.

Димова, В., Йорданов, С. 1984. Водоснабдяването на средновековния Червен. *Музеи и паметници на културата* 2, 14-19.

Дражева, Ц., Николов, М. 2010. Археологически проучвания на крепостта Русокастро. В Гергова, Д. (ред.). *Археологически открития и разкопки през 2009 г.* София: Авангард, 540-542.

Дражева, Ц., Николов, М. 2011. Разкопки на крепостта Русокастро. В Гюрова, М. (ред.). *Археологически открития и разкопки през 2010 г.* София: Авангард, 476-478.

Дуйчев, И., Войнов, М., Примов, Б., Велков, В. (ред.). 1958a. *Латински извори за българската история, 1*. София: Издание на Българската академия на науките.

Дуйчев, И., Цанкова-Петкова, Г., Тъпкова-Заимова, В., Йончев, Л., Тивчев, П. (ред.). 1958b. *Гръцки извори за българската история, 2*. София: Издание на Българската академия на науките.

Дякович, Б. 1904. Археологически излетъ въ крайдунавска България. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина* 20, 1-56.

Епанчин Н. 1906. *Очерк похода 1829 г. в Европейской Турции. Часть III. Переходъ через Балканы*. С.-Петербургъ: Типографія Главнаго Управленія Удѣловъ.

Иванов, Т. 1980. Абритус. Римски кастел и ранновизантийски град в Долна Мизия. Том I. София: Издателство на Българската академия на науките.

Иванов, Р. 1999. *Долнодунавската отбранителна система между Дортикум и Дуросторум от Август до Маврикий*. София: ALEA.

Иванов, Т., Иванов, Р. 1994. *Никополис ад Иструм. Том 1*. София: АРГЕС.

Иванов, Т., Иванов, Р. 1998. *Улпия Ескус. Римски, късноримски и ранновизантийски град. Том I*. София: АГАТО.

Ивенских, А. 2006. *Военная организация Боспорского царства в середине I века до н. э. – II веке н. э.* (Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук). Пермь: Пермский Государственный Университет.

Йорданов, В. 1926-1931. Как са възникнали нашите музеи. *Годишник на Народния музей* 5, 317-360.

Йорданов, С. 1993. Водоснабдително съоръжение № 2 в средновековния град Червен. *Археология* 3, 30-35.

Йосифов-Бохачек, А. 1937. *Град Никопол през вековете. Кратка илюстрована история на град Никопол*. София: Кехлибаров.

Ковачева, Т. 1977. Останки от римската епоха край с. Сомовит и местонахождението на Lucernariaburgus. *Известия на музеите в Северозападна България* 1, 249-266.

Ковачева, Т. 2000. Неизвестни данни за „Османското кале" при село Черквица. *Известия на музеите в Северозападна България* 28, 233-235.

Ковачева, Т. 2004. Праистория и античност. В Грънчаров, М. (ред.). *История на Никопол от древността до 1944 г.* Плевен: Регионален исторически музей, 23-41.

Ковачева, Т. 2008. Никопол и неговият хинтерланд. В Иванов, Р. (ред.). *Римски и ранновизантийски селища в България. Том III*. София: ИВРАЙ, 9-23.

Койнов, В. (ред.). 1965. *Почвена карта на България. Мярка 1:400 000*. София: Картпроект.

Костиков, Т. 1992. *Сомовит (Краеведски очерк)*. Варна: Галактика.

Лаурianу, А. 1846. Istriana. *Magazinu istoriku pentpy Dacia* II, 65-128.

Литаврин, Г. (ред.). 1995. *Свод древнейших писменных известий о славянах. Том II (VII-IX вв.)*. Москва: Издательская фирма „Восточная литература" РАН.

Маджаров, М. 2009. Р*имски пътища в България. Принос в развитието на римската пътна система в провинциите Мизия и Тракия*. Велико Търново: Фабер.

Мехамедиев, Е. 2012. *Византийская армия в IV – начале V вв. (проблемы организационной структуры)* (Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук). Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет.

Мехамедиев, Е. 2013. Anonymus de Rebus Bellicus и латинская надпись из Аквилеи: к вопросу о формировании и развитии подразделений seniors-**iuniores в позднеримс**кой армии IV в. Мнемон 13, 277-292

Митова-Джонова, Д. 1979. *Археологически паметници в Плевенски окръг*. София: ДИ „Септември".

Митова-Джонова, Д. 1985. Локализация на античните крепости в Централната част на Дунавска равнина. *Годишник на Софийския университет – исторически факултет* 77/2 (Изследвания в чест на проф. д-р Христо Данов), 276-285.

Митова-Джонова, Д. 1994. *Confinium Succi* и *mutatio Soneium* през античността и ранновизантийската епоха. *Анали* 2-3, 76-99.

Мутафчиев, П. 1927. *Българи и румъни в историята на българските земи*. София: Художник.

Овчаров, Д. 1973. Протейхизмата в системата на ранновизантийските укрепления по нашите земи. *Археология* 4, 11-23.

Овчаров, Д. 1982. *Византийски и български крепости (V-X в.)*. София: Издателство на Българската академия на науките.

Описание. 1901. *Описание русско-турецкой войны 1877-78 гг. на Балканском полуострове. Том II. Военные действия с 12 апреля по 9 июля 1877 г.* С.-Петербург: Военная типография.

Парашкевов, Д. 2013. *Пет века село Долни Вит.* Страници от историята на селото. Ловеч: ИнфоВижън.

Петков, Е. 2010. Антична история и топография на Трансмариска. В Вагалински, В., Бойчев, П. (ред.). *История на Тутракан.* Том 1. От Древността до Освобождението (V хил. пр. Хр. – 1878 г.). Силистра: Издателство „Ковачев", 33-66.

Петровић, П. 1975. *Палеографја римских натписа у Горњој Мезији*. Београд: Археолошки институт.

Подосинов, А. 2002. *Восточная Европа в римской картографической традиции*. Москва: Индрик.

Радославова, Г., Дзанев, Г. 2003. Абритус. В Р. Иванов (ред.). *Римски и ранновизантийски селища в България*. Том II. София: ИВРАЙ, 110-148.

Стойков, Д. 2013. *Пет века село Долни Вит (Страници от историята на селото)*. Плевен: ИнфоВижън.

Торбатов, С. 1991. M. Zahariade. Moesia Secunda, Scythia si Notitia Dignitatum. Bucuresti, 1988, 200 p. (рецензия). *Добруджа* 8, 229-233

Торбатов, С. 2000a. Функционално и типологическо съдържание на късноантичната фортификационна терминология. *Археологически вести* III.1 (Приложение 3), 1-40.

Торбатов, С. 2000б. *Късноантичният град Залдапа*. София: ALEA.

Торбатов, С. 2002. *Укрепителната система на провинция Скития (края на III – VII в.)*. Велико Търново: Faber.

Торбатов, С. 2004a. Терминология за фортификационните съоръжения през римската и ранновизантийската епоха. В Иванов, Р. (ред.). *Археология на българските земи. Том I*. София: ИВРАЙ, 31-48.

Торбатов, С. 2004b. Пътна мрежа в Тракия и Мизия (I – III в.). В Иванов, Р. (ред.). *Археология на българските земи. Том I*. София: ИВРАЙ, 76-95.

Торбатов, С. 2011. Добруджа в административната и военна структура на Римската епоха през епохата на Принципата. В Тодорова, Х., Йорданов, К., Велков, В., Торбатов, С. *История на Добруджа. Том 1 (второ, преработено и допълнено издание)*. Велико Търново: Faber, 243-258.

Торбатов, С. 2012. Гарнизонът на Сексагинта Приста през I – III в. *Известия на Регионален исторически музей – Русе* 15, 111-161.

Филипов Л., Чешитев Г. 1989. *Геоложка карта на България. Никопол и Плевен. 1:100 000*. София: ВТС.

Филов, Б. 1906. Помощните войски на римската провинция Мизия. *Известия на Историческото дружество* 2, 41-90.

49-50.

К. Шкорпил. Некоторыя из дорог восточной Болгаріи. *Известия Русского археологического института в Константинопле* X (Сб. Абоба – Плиска), 443-502.

Щерева, И. 2001. Строителна история. В Щерева, И., Вачева, К., Владимирова-Аладжова, Д. *Туида – Сливен, 1* (Разкопки и проучвания, XXVIII). София: Издателство „ГАЛ-ИКО", 88-94.

Янакиева, С. 2009. *Тракийската хидронимия* (Studia Thracica 12). София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов".

Atanasov, G. 1997. Martyrium et ΑΓΙΑΣΜΟΝ dans le castel basbyzantin près du village de Golech, région de Silistra (communication préluminaire). *Miscellanea Bulgarica* 11, 127-139.

Ballance, M. 1995. Survey of Roman and Byzantine Remains at Dinar, Işıklı and Pınarbaşı, 1994. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 13/2*, 185-198.

Bartos-Elekes, Z., Timár, G., Imecs, Z., Magyari-Sáska, Z. 2013. Georeferencing the topographic map of Walachia (1855-1864). 8th International Workshop on Digital Approaches to Cartographic Heritage. Rome, Italy, 19-20 September 2013, [Online], Available: http://www.researchgate.net/publication/256844000

Beneš, J. 1970. Die römischen Auxiliarformationen im unteren Donauraum. *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university* E-15, 159-210.

Beneš, J. 1978. *Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia* (Studie Archeologického ústavu Československé Akademie věd v Brně VI.2). Praha: Academia.

Bennett, J. 1986. Fort Sizes as a Guide to Garrison Type: A Preliminary Study of Selected Forts in the European Provinces. In Unz, C. (Hrsg.). *Studien zu den Militärgrenzen Roms III (13. Internationaler Limeskongress Aalen 1983: Vorträge)*. Stuttgart: Theiss, 707-716.

Beševliev, V. 1970. *Zur Deutung der Kastellnamen in Prokops Werk „De aedificiis"*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert.

Biernacka-Lubańska, M. 1982. *The Roman and Early-Byzantine Fortifications of Lower Moesia and Northern Thrace*. Wroclaw: Ossolineum.

Böcking, E. 1839. *Notitia dignitatum et administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus Orientis et Occidentis*. Bonnae: A. Marcus.

Bogdan Cătăniciu, I. 1981. *Evolution of the System of Defence Works in Roman Dacia* (BAR International Series 116). Oxford: B.A.R.

Bogdan Cătăniciu, I. 1997. *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman: sec. I-III p. Chr*. Alexandria: Tipoalex.

Bogdan Cătăniciu, I. 2009. *Limes Daciae Inferioris*, cercetări şi ipoteze. *Buletinul Muzeului judeţean Teleorman, Seria Arheologie* 1, 195-203.

Bormann, E. 1898. Neue Militärdiplome. *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* I, 162-180.

Burri, R. 2012. Richard J. A. Talbert, *Rome's World: The Peutinger Map Reconsidered*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2010. Pp. xviii, 357. ISBN 9780521764803. $90.00. *Bryn Mawr Classical Review* 2012.04.14 (bmcr.brynmawr.edu/2012/2012-04-14.html).

Chevallier, R. 1976. *Roman Roads*. London: B. T. Batsford Ltd.

Cheesman, G. 1914. *The Auxilia of the Roman Imperial Army*. Oxford: The Clarendon Press.

Cichorius, C. 1893. Ala. In Wissowa, G. (ed.). *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft, Bd. I.1*. Stuttgart: Metzler, 1224-1269.

Coello, T. 1996. *Unit Sizes in the late Roman Army*.

Conrad, S. 2004. *Die Grabstelen aus Moesia inferior. Untersuchungen zu Chronologie, Typologie und Ikonografie*. Leipzig: Casa Libri.

Dąbrowa, E. 1979. Les troupes auxiliaires de l'armée romaine en Syrie au Ier s. de notre ère. *Dialogues d'histoire ancienne* 5, 233-254.

Dąbrowa, E. 1986. The frontier in Syria in the First Century AD. In Freeman, p., Kennedy, D. (eds.). *The Defence of the Roman and Byzantine East (Proceedings of a colloquium held at the University of Sheffield in April 1986)* (BAR International series 297). Oxford, 93-108.

Dąbrowa, E. 1997. The Rivers in the Defensive System of Roman Syria (from Augustus to Septimius Severus). In Groenman-van Waateringe, W., van Beek, B., Willems, B., Wynia, S. (eds.). *Roman Frontier Studies 1995. Proceedings of the XVI International Congress of Roman Frontier Studies* (Oxbow Monograph 91). Oxford: Oxbow, 109-112.

Dąbrowa, E. 2000. Legio III Gallica. In Le Bohec, Y., Wolff, C. (eds.). *Les legions de Rome sous le Haut-Empire. Actes du Congrès de Lyon (17-19 septembre 1998)*. Lyon: Université Jean-Moulin, 309-315.

Darrouzès, J. 1981. *Notitiae episcopatuum ecclesiae Constantinopolitanae. Texte critique, introduction et notes* (Géographie ecclésiastique de l'Empire Byzantin, 1). Paris: Institut Français d'Études Byzantines.

Derks, T. 2009. Ethnic identity in the Roman frontier. The epigraphy of Batavi and other Lower Rhine tribes. In Derks, T., Roymans N. (eds.). *Ethnic Constructs in Antiquity. The Role of Power and Tradition* (Amsretdam Archaeological Studies, 13). Amsterdam: Amsterdam University Press, 239-282.

Demougin, S. 1992. *Prosopographie des chevaliers romains julio-claudiens (43 av. J.-C. – 70 ap. J.-C.)* (Publications de l'École française de Rome, 153). Rome: École Française de Rome.

Detschew, D. 1957. *Die thrakischen Sprachreste* (Schriften der Balkankommission XIV). Wien: Rudolf M. Rohrer.

Dillemann, L. 1997. *La Cosmographie du Ravennate* (Latomus. Revue d'etudes latines, 235). Bruxelles: Peeters Bvba.

Dyczek, P. 2008. *The Lower Danube Limes in Bulgaria*. Warsaw-Vienna: University of Warsaw.

Duncan-Jones, R. 1978. Pay and Number in Diocletian's Army. *Chiron* VIII, 541-560.

Duncan-Jones, R. 1990. *Structure and Scale in the Roman Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Eckerman, C. 2012. The Peutinger Map. Talbert (R.J.A.). Rome's World. The Peutinger Map Reconsidered. Pp. xviii + 357, ills, maps. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. Cased, £50, US$90. ISBN: 978-0-521-76480-3. *The Classical Review* 62.1, 282-284.

Eck, W., Pangerl, A. 2008. Moesia und seine Truppen. Neue Diplome für Moesia und Moesia superior. *Chiron* 38, 2008, 317-377.

Elton, H. Military forces. In Sabin, P., Van Wees, H., Whitby, M. (eds.). *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare. Vol. II. Rome from the late Republic to the late Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 270-309.

Faccini, S. 2010. *Le alae dell'esercito romano* in *Dacia*. *Analisi storica e catalogo delle fonti epigrafiche, archeologiche e numismatiche* (Tesi di Dottorato). Ferrara: Università degli Studi di Ferrara.

Fodorean, F. 2011. Richard J.A. Talbert: Rome's World. The Peutinger map reconsidered. In association with Tom Elliott, assisted by Nora Harris, Gannon Hubbard, David O'Brien, and Grahan Sheperd. Cambridge: Cambridge University Press 2010. 376 pages, 33 b/w illus., 1 table. $ 50.00. US $ 90.00. ISBN: 978-0-521-76480-3. *Plekos* 13, 2011, 9-19, [Online], Available: http://www.plekos.uni-muenchen.de/2011/r-talbert.pdf (23.09.2015).

Fodorean, F.-G. 2014. The Danubian road from Viminacium to Durostorum in the Roman itineraries. *Dacia N.S.* 68, 215-229.

Gebhardt, A. 2002. *Imperiale Politik und provinziale Entwicklung: Untersuchungen zum Verhältnis von Kaiser, Heer und Städten im Syrien der vorseverischen Zeit*. Berlin: Akademie Verlag GmbH.

Gerov, B. 1967. Epigraphische Beiträge zur Geschichte des mösischen Limes in vorclaudischer Zeit. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 15, 85-105.

Goldsworthy, A. 2003. *The Complete Roman Army*. London: Thames & Hudson.

Goldsworthy, A. 2009. *How Rome Fell. Death of a Superpower.* New Haven: Yale University Press.

Gordon, C. 1961. *The Age of Attila. Fifth-century Byzantium and the Barbarians*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Grosse, R. 1920. *Römische Militärgeschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung*. Berlin: Weidmann.

Gudea, N. 2005. Der untermoesische Donaulimes und die Verteidigung der moesischen Nord- und Westküste des Schwarzen Meeres. Limes et litus Moesiae Inferioris (86-275 n. Chr.). *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums* 52.2, 317-566.

Gudea, N. 1997. Der Dakische Limes. Materialen zu seiner Geschichte. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 44/2, 1-113.

Gudea, N. 2005. Der untermoesische Donaulimes und die Verteidigung der moesischen Nord- und Westküste des Schwarzen Meeres. Limes et litus Moesiae Inferioris (86-275 n. Chr.). *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 52/2, 317-566.

Gudea, N., Găzdac, C. 2006-2007. Die dakische Gebiete im der römischer Provinz Moesia Inferior. *Ephemeris napocensis* XVI-XVII, 49-84.

Heinrichs, J., Zimmer, S. 2006. Ubier. In Beck, H., Geuenich, D., Steuer, H. (Hrsg.). Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 31. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 355-361.

Holder, P. 2005. Alae in Pannonia and Moesia in the Flavian Period. In Visy, Z. (ed.). *Limes XIX. Proceedings of the XIXth International Congress of Roman Frontier Studies held in Pécz, Hungary, September 2003*. Pécz: University of Pécz, 79-83.

Isaac, B. 1990. *The Limits of Empire. The Roman Army in the East*. Oxford: Oxford University Press.

Ivanov, R. 1997. Das römische Verteidigungssystem an der unteren Donau zwischen Dorticum und Durostorum (Bulgarien) von Augustus bis Maurikios. *Berict der Römisch-Germanischen Kommission* 78, 1997, 467-640.

Jilek, S. 2009. *The Danube Limes. A Roman River Frontier*. Warsaw: Hussar Books.

Jones, A. 1998. *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford: Oxford University Press.

Kanitz, F. 1882. *Donau-Bulgarien und der Balkan. II. Band (zweite, neu bearbeitete Auflage)*. Leipzig: Gebhardt & Wilisch.

Knight, D. 1991. The Movements of the Auxilia from Augustus to Hadrian. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 85, 189-208.

Kovács, B., Timár, G. 2009**.** The Austro-Hungarian Triangulations in the Balkan Peninsula (1853-1875). In Gartner, G., Ortag, F. (eds.). *Proceedings of the First ICA Symposium for Central and Eastern Europe*. Vienna: University of Technology, 911-921.

Kovács, B., Timár, G. 2010**.** The Austro-Hungarian Triangulations in the Balkan Peninsula (1855-1875). In Gartner, G., Ortag, F. (eds.). 2010. *Cartography in Central and Eastern Europe. Selected Papers of the 1st ICA Symposium on Cartography for Central and Eastern Europe*. Berlin – Heidelberg: Springer-Verlag, 535-543.

Kovacheva, T., Bunov, P. 2012. ASAMUS, ANASAMUS. In Ivanov, R. (ed.). *Tabula Imperii Romani – K-35/2 – Philippopolis*. Sofia: Tendril Publishing House, 25.

Kraft, K. 1951. *Zur Rekrutierung der Alen und Kohorten an Rhein und Donau*. Bern: Francke.

Lahovari, G., Brătianu, I., Tocilescu, G. 1900. *Marele Dicţionar Geografic al României: alcătuit*

şi prelucrat după dicţionarele parţiale pe judeţe. Volumul 3. Bucureşti: Stabilimentul Grafic J. V. Socecŭ.

Laibacher Zeitung. 1877. Vom Kriegsschauplätze (Original-Korrespondenz der „Laibacher Iettung"). Medschidieh, 17. Juli. *Laibacher Zeitung* 173, 1422-1423.

Le Bohec, Y. 2010. *Das römische Heer in der Späten Kaiserzeit*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Lejean, G. 1873. Voyage en Bulgarie. *Le Tour du monde* XXVI, 113-170.

Levick, B. 2008. Vespasian. In Barrett, A. (ed.). *Lives of the Ceasars*. Malden – Oxford – Carlton: Blackwell Publishing LTD, 131-154.

Lőrincz, B. 2001. *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. Teil I: Die Inschriften (Wiener archäologische Studien, Bd. 3)*. Wien: Forschungsgesellschaft Wiener Stadtarchäologie.

Madzharov, M. ASAMUS, ANASAMUS. In Ivanov, R. (ed.). *Tabula Imperii Romani – K-35/2 – Philippopolis*. Sofia: Tendril Publishing House, 25-27.

Marcu, F. 2005. The Adjacent Forts of *Germania Superior* and *Dacia*. *Saalburg Jahrbuch* 55, 133-154.

Marcu, F. 2009. *The Internal Planning of Roman Forts of Dacia* (Bibliotheca Musei Napocensis, XXX). Cluj-Napoca: Mega Publishing House.

Matei-Popescu, F. 2006-2007. The Auxiliary Units from Moesia Superior in Domitian's Time and the Problem of CIL XVI 41. *Ephemeris Napocensis* 16-17, 31-48.

Matei-Popescu, F. 2010. *The Roman Army in Moesia Inferior* (The Centre for Military Studies 7). Bucharest: Conphys Bublishing House.

Matei-Popescu, F. 2014. The Roman Auxiliary Units of Moesia. In Avram, A., Bîrzescu, I. *Mélanges d'archéologie et d'histoire ancienne à la mémoire de Petre Alexandrescu* (Il Mar Nero VIII, 2010/2011). Roma: Edizioni Quasar, 203-230.

Mattingly, D. 2006. *An Imperial Possession: Britain in the Roman Empire*. London: Allen Lane.

Miller, K. 1916. *Itineraria Romana. Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana dargestellt*. Stuttgart: Strecker und Schröder.

Mommsen, T. 1889. Das römische Militärwesen seit Diokletian. *Hermes* 24, 195-279.

Mrozewicz, L. 2002. C. Licinius Mucianus und Moesien. *Eos* LXXXIX, 321-323.

Mrozewicz, L. 2010. *Palaeography of Latin Inscriptions from Novae (Lower Moesia)*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk.

Neira Faleiro, C. 2005. *La Notitia Dignitatum. Nueva edición crítica y comentario histórico* (Nueva Roma 25). Madrid: Consejo Superior de Investigaciones.

Nicasie, M. 1998. *Twilight of Empire: the Roman Army from the Reign of Diocletian until the Battle of Adrianople*. Amsterdam : J. C. Gieben.

Nischer, E. The Army Reforms of Diocletian and Constantine and Their Modifications up to the Time of the Notitia Dignitatum. *Journal of Roman Studies* 13, 1-55.

Olteanu, S. 2014. *Sorin Olteanu's Linguae Thraco-Daco-Moesorum. Sources*, [Online], Available: http://soltdm.com/sources/mss (10.06.2014).

Petolescu, C. 1995. Unităţiile auxiliare din Dacia Romană (I). *Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie* 46.1, 35-49.

Petolescu, C. 2002. *Auxilia Daciae. Contribuţie la istoria militară a Daciei romane*. Bucureşti: Ars Docendi.

Petolescu, C. 2010. *Dacia: un millenniu de istorie*. Bucureşti: Editura Academiei Române.

Petolescu, C., Popescu, A.-T. 2004. Ein neues Militärdiplom für die Provinz Moesia Inferior. *Zeitschrift für Papirologie und Epigraphik* 148, 269-276.

Petolescu, C., Matei-Popescu, F. 2008. The Presence of the Roman Army from Moesia Inferior at the North of the Danube and the Making of the Dacia Inferior Province. In Piso, I. (Hrsg.). *Die Römischen Provinzen. Begriff und Gründung (Colloquium Cluj-Napoca, 28. September – 1. Oktober 2006)*. Cluj-Napoca: Editura Mega, 357-367.

Pferdehirt, B. 2004. *Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 1-2* (RGZM, K 37, 1-2). Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums.

Pohl, W. 1988. *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr*. München: Verlag C. H. Beck.

Poinssot, C. 1969. M. Licinius Rufus, *patronus pagi et civitatis Thuggensis*. *Bulletin archaéologique de Comité de travaux historiques et scientifiques* 5, 215-258.

Poulter, A. 1992. The use and abuse of urbanism in the Danubian provinces during the Later Roman Empire. In Rich, J. (ed.). *The city in Late Antiquity*. London – New York: Routledge, 99-135.

Ramsay W. 1931. Phrigian Orthodox and Heretics 400-800 A. D. *Byzantion* VI, 1-35.

Richardot, P. *La fin de l'armée romaine (284-476)*. Paris: Economica.

Ritterling, E. 1907. Zu zwei griechischen Inschriften römischer Verwaltungsbeamten. *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* X, 299-311.

Roxan, M. 2000. Veteran Settlement of the Auxilia in Germania. In Alföldy, G., Dobson, B., Eck, W. (Hrsg.). *Kaiser, Heer und Gesellschaft in der Römischen Kaiserzeit: Gedenkschrift für Eric Birley*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 307-326.

Sachau, E. 1883. *Reise in Syrien und Mesopotamien*. Leipzig: F. A. Brockhaus.

Salway, B. 2012. Putting the World in Order. In Talbert, R. (ed.). Ancient Perspectives. Maps and Their Place in Mesopotamia, Egypt, Greece and Rome. Chicago – London: The University of Chicago Press, 193-234.

Sarnowski, T. 1983. La forteresse de la légion I Italica à Novae et le limes de sud-est de la Dacie. *Eos* 71, 265-276.

Sarnowski, T. 1985. Die Legio I Italica und der untere Donauabschnitt der Notitia Dignitatum. *Germania* 63.1, 107-127.

Sarnowski, T. 1988. *Wojsko rzymskie w Mezji Dolnej i na północnym wybrzeżu Morza Czarnego* (Novaensia, 3). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Sarnowski, T. 1991. Późnorzymskie stemple legionów dolnodunajskich. *Novaensia* 2, 9-32.

Saxer, R. 1967. *Untersuchungen zu den Vexillationen des römischen Kaiserheeres von Augustus bis Diokletian* (Epigraphische Studien, 1). Köln – Graz: Böhlau Verlag.

Schreiner, P. 1986. Städte und Wegenetz in Mösien, Dakien und Thrakien nach dem Zeugnuss des Theophylaktos Simokates. In Pillinger, R. (Hrsg.). *Spätantike und frühbyzantinische Kultur Bulgariens zwischen Orient und Okzident*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 25-35.

Seure, G. 1907. Nicopolis ad Istrum. Étude historique et épigraphique. *Revue archéologique* X, 257-276, 413-428.

Seure, G. 1908. Nicopolis ad Istrum. Étude historique et épigraphique. *Revue archéologique*

XII, 33-95.

Spaul, J. 1994. *Ala*[2]*. The Auxiliary Cavalry Units of the pre-Diocletianic Imperial Roman Army*. Andover: Nectoreca Press.

Southern, P. 2006. *The Roman Army: a Social and Institutional History*. Santa Barbara: ABC-CLIO.

Talbert, R. *Rome's World: The Peutinger Map Reconsidered*. Cambridge: Cambridge University Press.

Teodor, E. 2015. *The Invisible Giant: Limes Transalutanus. An Overview South of Argeş River*. Târgovişte: Cetatea de Scaun.

Timár, G. 2008. Habsburg geodetic and cartographic activities in the Old Romania. *Studii şi Cercetări, Seria Geologie-Geografie [Complexul Muzeal Bistriţa-Năsăud]* 13, 93-102.

Timár, G., Molnár, G., Székely, B., Biszak, S., Varga, J., Jankó, A. 2006. *The map sheets of the Second Military Surveyand their georeferenced version***.** Budapest: Arcanum.

Todorov, Y. 1937. *Le grandi strade romane in Bulgaria* (Quaderni dell'Impero: Le grandi strade del mondo romano, II). Roma: Instituto di studi romani.

Tomas, A. 2007. Inter Moesos et Thraces. A Contribution to the Studies on the Rural Hinterland of Novae in Lower Moesia. *Archeologia* 58, 31-47.

Tomaschek, W. 1894. Anasamus. In Wissowa, G. (ed.). *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft, Bd. I.2*. Stuttgart: Metzler, 2064.

Tomaschek, W. 1896. Asamus. In Wissowa, G. (ed.). *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft, Bd. II.2*. Stuttgart: Metzler, 1515.

Tomlin, R. 2000. The Legions of the Late Empire. In Brewer, R. (ed.). *Roman Fortresses and their Legions. Papers in Honour of George C. Boon* (Occasional Papers of the Society of Antiquaries of London, No. 20). Trowbridge: The Cromwell Press, 159-181.

Treadgold, W. 1995. *Byzantium and Its Army, 284-1081*. Stanford: Stanford University Press.

Tudor, D. 1978. *Oltenia romană*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Tudor, D., Bujor, E. 1960. Die geheime Brunnenanlage von Sucidava. *Dacia N.S.* IV, 541-552.

Várady, L. 1961. New Evidence on Some Problems of Late Roman Military Organization. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 9, 1961, 333-396.

O. Veh. 1957. *Untersuchungen zu dem byzantinischen Historiker Theophylaktos Simokattes* (Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht 1956/57 des Humanistischen Gymnasiums Fürth i. Bayreuth). Fürth: Dörfler.

Visy, Z. 2014. Some Notes on the Eastern Corner of the Province Dacia. In Cociş, S. (Hrsg.). *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt* (*P*atrimonium *A*rchaeologicum *T*ransylvanicum, 7). Cluj-Napoca: Mega Verlag, 65-68.

Vlădescu, C. 1983. *Armata romană în Dacia Inferior*. Bucureşti: Editura Militară.

Vlădescu, C. 1986. *Fortificaţiile romane din Dacia Inferior*. Craiova: Scrisul Românesc.

Wagner, W. 1938. *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*. Berlin: Junker und Dünnhaupt Verlag.

Weber, E. 1976. *Tabula Peutingeriana. Codex Vindobonensis 324 (Kommentar)*. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt Dr. Paul Struzl.

Weber, E. 2012a. Ein neues Buch und das Datierungsproblem der Tabula Peutingeriana. *Tyche* 27, 2012, 209-216.

Weber, E. 2012b. Richard J.A. Talbert, *Rome's World: The Peutinger Map Reconsidered*, in association with Tom Elliott, assisted by Nora Harris, Gannon Hubbard, David O'Brien and Graham Shepherd, with a contribution by Martin Steinmann. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. xviii + 357 pages. ISBN 978-0-521-76480-3. *Bulletin of the American Society of Papyrologists* 49, 2012, 363-369.

Weiss, P. 2008. Militärdiplome für Moesia (Moesia, Moesia superior, Moesia inferior). *Chiron* 38, 267-316.

Wendel, M. 2005. *Die Verkehrsanbindung in frühbyzantinischer Zeit (4.-8. Jh. n. Chr.)* (Karasura. Untersuchungen zur Geschichte und Kultur des alten Thrakien, III). Langenweissbach: Beier & Beran.

Whitby, M. 1988. *The Emperor Maurice and his Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare.* Oxford: Clarendon Press.

Wiblé, F. 2008. Les agglomérations des Alpes Poenines. In Leveau, P., Rémy, B. (ed.). *La ville des Alpes occidentales à l'époque romaine* (Les cahiers du CRHIPA, 13). Grenoble: CRHIPA, 247-272.

Wilkes, J. 2005. The Roman Danube: An Archaeological Survey. *The Journal of Roman Studies* 95, 124-225.

Zahariade, M. 1988. *Moesia Sesunda, Scythia şi Notitia Dignitatum*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Zahariade, M. 2006. *Scythia Minor. A History of a Later Roman Province (284-681)*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert.

Zahariade, M., Gudea, N. 1997. T*he Fortifications of Lower Moesia (A.D. 86-275)*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert.

Zuckerman, C. 1988. Legio V Macedonica in Egypt. *Tyche* 3, 279-287.

Съкращения

MAMA XI. *Monumenta Asiae Minoris Antiqua XI*, [Online], Available: http://mama.csad.ox.ac.uk/index.html (25.11.2015).

CIL. *Corpus Inscriptionum Latinarum* :

III/1. *Corpus Inscriptionum Latinarum. Volvminis tertii pars prior. Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici Latinae. consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae. edidit Theodorus Mommsen. Inscriptiones Aegypti et Asiae, inscriptiones provinciarum Europae graecarum, inscriptionum Illyrici partes I-V comprehendens. Pars prior*. 1873. Berolini: G. Reimerum.

III/2. *Corpus Inscriptionum Latinarum. Volvminis tertii pars posterior. Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici Latinae. consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae. edidit Theodorus Mommsen. Inscriptionum Illyrici partes VI-VII, Res gestae divi Augusti, Edictum Diocletiani de pretiis rerum, Privilegia militum veteranorumque, Instrumenta Dacica comprehendens. Pars posterior*. 1873. Berolini: G. Reimerum.

III Suppl./I. *Inscriptionum Orientis et Illyrici latinarum supplementum. ediderunt Theodorus*

Mommsen, Otto Hirschfeld, Alfredus Domaszewski. Pars prior. 1902. Berolini: G. Reimerum.

VIII Suppl./I. *Inscriptionum Africae proconsularis latinarum supplementum. ediderunt Renatus Cagnat et Iohannes Schmidt. commentariis instruxit Iohannes Schmidt. Pars prima: Provincia Tripolitana. Pars secunda: Provincia Byzacena. Pars tertia: Provincia proconsularis.* 1891. Berolini: G. Reimerum.

VIII Suppl./IV. *Inscriptiones Africae latinae. consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae. Inscriptionum Africae Proconsularis latinarum Supplementum alterum / Additamenta: Pars. prima: Provincia Tripolitana. Pars secunda: Provincia Byzacena. Pars tertia: Provincia proconsularis*. 1916. Berolini: G. Reimerum.

X/1. *Inscriptiones Brvttiorvm, Lvcaniae, Campaniae, Siciliae, Sardiniae. consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae edidit Theodorus Mommsen. Inscriptiones Bruttiorum, Lucaniae, Campaniae comprehendens. Pars prior*. 1883. Berolini: G. Reimerum.

XII. *Inscriptiones Galliae Narbonensis latinae. consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae. edidit Otto Hirschfeld*. 1888. Berolini: G. Reimerum.

XVI. *Diplomata militaria. ex constitutionibus imperatorum de civitate et conubio militum veteranorumque expressa. consilio et auctoritate Academiae litterarum Borussicae. post Theodorum Mommsen edidit Heribertus Nesselhauf*. 1936. Berolini: G. Reimerum.

RMD. *Roman Military Diplomas*:

I. Roxan, M. 1978. *Roman Military Diplomas 1954-1977* (Occasional Publication No. 2). London: Institute of Archaeology.

IV. Roxan, M., Holder, P. 2003. *Roman Military Diplomas IV* (Bulletin of the Institute of Classical Studies, Supplementum 82). London: Institute of Classical Studies, School of Advanced Study, University of London.

V. Holder, P. 2006. *Roman Military Diplomas V* (Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplementum 88). London: University of London Institute of Classical Studies.

ILBulg. Gerov, B. 1989. *Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae* (=). Serdicae: in aedibus universitatum „Kliment Ohridski".

ILAfr. Cagnat, R., Merlin, A., Chatelain, L. 1923. *Inscriptions latines d'Afrique (Tripolitaine, Tunisie, Maroc)*. Paris: Editions Ernest Leroux.

ILS. *Inscriptiones Latinae Selectae*

I. Dessau, H. 1892. *Inscriptiones Latinae Selectae. Vol. I*. Berolini: Weidmannos.

III. Dessau, H. 1916. *Inscriptiones Latinae Selectae. Vol. III*. Berolini: Weidmannos.

Anasamus/Ansamus/Ἄσημοῦς/ Ἀσήμος
(the Roman, Late Roman and Early Byzantine settlement and fortification remains near the Osam River's mouth)

Sergey Torbatov

(summary)

The first part of the paper discusses the written sources about the Roman road station *Anasamus*, the Late Roman military fort *Ansamus*, and the Early Byzantine fortified settlement and later city *Ἄσημοῦς/Ἀσήμος*. All these toponyms refer to one and the same site, depicting its development and functional transformations through the ages.

The reference in *Tabula Peutingeriana*, mentioning *Anasamo* (*abl. sing.*; *nom. Anasamus*) as a road station on the Roman Danube road, should be considered chronologically the earliest one. This information goes back to the predecessor of the latest version from the reign of Emperor Theodosius II – the so-called *Roadmap A*, created in the early 3rd c. AD, during the reign of Septimius Severus and Caracalla.

The *Anonymous author of Ravenna* notes *Ansamon* as a *civitas* placed between *Securisca* and *Bion*. Given that the story about the region under discussion is strictly subject to the administrative arrangements of the Roman Empire during the period of the Principate, the information can hardly be referred to later than the 60^{s}/70^{s} of the 3rd c.

Next in chronological order is the notice found in the *Notitia Dignitatum*, where *Ansamo* (abl. sing.; nom. *Ansamus*) is pointed as the garrison place of a military unit called *milites praeventores*. According to the analysis of the chapter on *Moesia Secunda* in *Pars Orientis* of the *Notitia Dignitatum*, it was finally edited around AD 394-395, but actually reflects the composition and dislocation of the border troops there by AD 378. The typological nature of *Ansamus* is not registered in the document, but, given its undoubted belonging to the military fortification infrastructure and the composition of its garrison, it should confidently be identified with *castellum*.

In a lengthy story recounted by Priscus of Panion in one of the preserved fragments of his historical work is mentioned *Ἄσημοῦς* – "*a robust fortress, which is not very far from Illyria and is located in Thrace*". Although *Asemus* seems to have lost the character of a true military camp by the middle of the 5th c., it still housed at that time well prepared and skillfully commanded professional soldiers, who by tactics very much resembled the garrison of *Ansamus* in the 4th c.

The settlement reappears in the written sources a century and a half later in the "*History*" of Theophylact Simocatta, in the context of the epic struggles of Byzantium to overcome the critical situation on the Lower Danube during the last years of the reign of Emperor Maurice. *Ἀσήμος/Ἄσημον* is repeatedly mentioned in the text as a "city", in different terminological variations. It seems to have been granted that new legal statute in the time of Emperor Justin I. The latest notice about the site is from AD 602, after which it disappears forever from the written sources.

The second part of the paper presents a critical analysis of the opinions expressed so far about the exact location of the site – those of E. Böcking, A. Laurian, D. Destunis, G. Lejean, T. Mommsen, F. Kanitz, V. Tomaschek, B. Dyakovich, K. Škorpil, K. Miller, B.

Gerov, D. Mitova-Dzhonova, T. Kovacheva, M. Zahariade, N. Gudea, M. Madjarov. Based on archaeological realities, categorically is rejected the location hypotheses linking the site with Muselievo and Nikopol. The conclusion is that the site had always been situated in the village land of Cherkovitsa, in the immediate vicinity of the Osam River's mouth, on its left bank in the earlier period, and on the right bank during the Late Antiquity.

The third part of the paper is a synthesis on the Early Roman *Anasamus* (a military camp, civil settlement and road station), based on the available archaeological and epigraphic information as well as on personal ground observations and reinterpretation of the evidence.

Anasamus from *Tabula Peutingeriana* should certainly be identified with the settlement remains from the Roman period in the northern and northeastern parts of the modern village of Cherkovitsa, which not only lie on the route of the Roman Danube road, but are at exactly nine Roman miles from the previous road station Utus.

Immediately to the northwest of Cherkovitsa are preserved remains of an Early Roman earthen military camp, partially overlain and cut through by fortification earthworks from the late Ottoman period. The eastern part of the camp is completely destroyed by terracing the slope and modern construction in recent times. Its area certainly exceeds 3,5 hectares, indicating that the camp was intended for stationing of a cavalry auxiliary unit of the category *ala quingenaria* if not even *ala milliaria*. The name of the fort is not directly registered in the written sources, but there can hardly be any doubt that it was *Anasamus*, just like the name of the nearby road station attested in *Tabula Peutingeriana*. The fort *Anasamus* belongs to the earliest examples of Roman fortification in Bulgarian, as the area in which it was built had been under permanent jurisdiction of the Roman Empire from the time after the campaigns of Marcus Licinius Crassus in 29-28 BC – at first within the province of *Macedonia*, later in the form of a military prefecture and from AD 12 onwards as an autonomous province named *Moesia*.

By happy coincidence, we currently have epigraphic data enabling satisfactory clarification of the question about the fort's garrison during different time periods in the 1st c. AD. The earliest evidence refers to *ala Scubulorum*, whose name is attested on a tombstone placed for the deceased *Avillia Lynche* by *C. Fullonius*, decurion in the *ala*. The residence of the unit in *Moesia* is attributed to the reign of Emperor Tiberius and the initial period of the reign of Claudius. Between AD 46 and 49 the ala was moved to *Pannonia*.

From Cherkovitsa comes yet another epigraphic monument, in which the name of a military unit is mentioned. It is the tombstone of *Blandu[s], Sing(i?)ber(t?)i f(ilius)*, a rider from *ala Bosporanorum*. This inscription is the first and only witness so far about the stay of the unit in *Moesia*. Its dating to the 1st c. AD is not disputed by anyone, but while some researchers find the linguistic features of the text and the appearance of the monument as indicative rather of the first than the second half of the century, according to others those peculiarities are equally characteristic of the whole 1st c. Although the name of *ala Bosporanorum* (= *Bosphorana = I Bosphorana = Bosphoranorum = Βωσπορεάνα = I Bosporanorum = I Gallorum et Bosporanorum*) is present in many epigraphic monuments of different dating and different nature, many aspects of the history and movements of the unit until AD 112 still remain a mystery. A detailed critical analysis is presented of all the available data and the expressed hitherto views about the combat itinerary of the *ala* from its creation to its movement to *Pannonia* around the beginning of the 2nd c. According to the new reading of the facts, it is argued that the initial deployment of the military unit had been in the province of *Syria*, from where it was transfered to Moesia in the first half of AD 68, together

with *legio III Gallica*. Furthermore, the end of the military career of *T. Rutilius Varus*, who had been a *tribunus militum* in *legio V Macedonica* and was later appointed *praefectus* of *ala Bosporanorum*, must be associated with the "Moesian" and not the "Syrian" period in the *ala*'s history, being placed in the time after AD 71 and before AD 73/74, and not in the regnal years of Emperor Nero. Probably in the period AD 73-75 the *ala* was moved from *Moesia* to the province of *Asia*, where it remained until its transfer to *Pannonia*.

Already in AD 101-102 the section of the former Lower Moesian limes around the mouth of the Osam River ceased to be an imperial border for a long time – at least until the middle of the 3rd c., if not even till the evacuation of the Dacian provinces under Emperor Aurelian. That obviously made the military camp *Anasamus* redundant, which must have been abandoned already at the outset of the 2nd c. However, the life in the civil settlement at this place continued with vigorous pace, which gives ground to some researchers to suggest a new centre of urban life. Unfortunately, lack of investigations and meager archaeological material make it impossible to establish the upper chronological limit of habitation.

The last part of the paper discusses the remains of the Late Roman and Early Byzantine *Ansamus*/*Ἀσημοῦς*/*Ἀσήμος*, convincingly identified with the so-called "Osamsko kale" (Osam Fortress). The fortress is located on a rocky hill on the right bank of the Osam River, 1,6 km to the southeast of the centre of Cherkovitsa and about 2 km in the same direction from the Early Roman military camp. The site has never been studied archaeologically but has been repeatedly visited by antiquarians and professional archaeologists, who have left notes about what they saw on the ground. All those pieces of evidence are put to detailed critical analysis. On their basis, and aided by personal observations, a synthesis of the preserved archaeological evidence if offered here. The total protected area of the fortress exceeds 1,15 ha and is divided by intermediate walls into three particular fortified parts, whose chronology can not be precisely established. On the basis of written evidence, preserved structures and archaeological material one may conclude that the Late Roman military fort *Ansamus* was erected no later than the first decades of the 4th c. Given its relatively not numerous garrison, it is difficult to accept that the fort occupied the whole ridge of the hill. More likely it covered only the top two terraces, having an area of no more than 0,4 ha. The enlargement of the protected area should be related to the functional transformation of the former military camp into a fortified settlement, which followed the collapse of the Late Roman model of military organization in the Lower Danube provinces at the end of the 4th/beginning of the 5th c. By the middle of the 5th c. *Ἀσημοῦς* is described as a "strong fortress", able to resist the Huns' pressure. In the second half of the 6th c. *Ἀσήμος* is already a flourishing city, with all the requisites of urban life of that time. The exact time and circumstances that led to its downfall are unknown. The archaeological material attests to the appearance and development over its ruins of a completely new settlement structure during the 10th-12th c.